

Utskrift 8

Nya sätt att se på
och tolka landskap.
Dejarp på Bjäre-
halvön vid olika
tidpunkter med
HLC – Historic
Landscape
Characterization –
och genom
kameran.
Se artikel sid 6!

KULTURMILJÖ HALLAND

UTSKRIFT ges ut av Stiftelsen Hallands läns museer, Kulturmiljö Halland.

Detta är nr 8 i en löpande serie.

Postadress Kulturmiljö Halland, Bastionsgatan 3, 302 43 Halmstad

Telefon 035-19 26 00 Fax 035-19 26 26 e-post kansli@kulturmiljohalland.se

Redaktör Erik Rosengren

Engelsk språkgranskning Alan Crozier

Grafisk formgivning och omslag Hans Helander

Tryck Fälth & Hässler, Värnamo, oktober 2006

© 2006 Kulturmiljö Halland och respektive författare.

Författarna ansvarar själva för artiklarnas innehåll.

ISSN 1102-7290

4	Redaktionellt
<i>Erik Rosengren</i>
6	Landscape as Heritage; The Bjäre peninsula
<i>Jenny Nord</i>
28	Mannen som hade fel men gjorde rätt
<i>Tore Artelius</i>
48	Neolitikum i Halland – en forskningsöversikt
<i>Magnus Svensson</i>
96	Neolitiskt gravskick med exempel från Halland
<i>Magnus Svensson</i>
130	Lugnarhögen – en grav med dubbel historia
<i>Per Wranning</i>
172	Vem ligger begravd i stensättningen vid Nyarpssjön?
<i>Christina Toreld</i>
182	Järnåldersdösar i Finnveden
<i>Lennart Carlie</i>

Abstract

The burial mound beside the croft of Lugnaro at the foot of the Hallandsåsen ridge in Hasslöv Parish created an archaeological sensation when it was excavated in 1926. For the first time ever, a central grave in the shape of a stone ship was found here in a mound, dated to the Late Bronze Age. At very short notice it was decided that the stone ship should be preserved for posterity under a cast vault; through an underground passage the visitor would be able to enter and view the burial mound from the inside. Now, eighty years later, the narrative of the excavation and the reconstruction has become an important part of the history of the burial mound, at least as fascinating as the story of how it was built in memory of a young woman who died over 2,500 years earlier.

In the article the author tells of how a handful of enthusiasts acted quickly – almost too quickly – to preserve the grave and thus also to create a new tourist attraction. The construction of the grave is also placed in its historical context, the situation prevailing in the Late Bronze Age is described, and the article discusses the possible background to its origin and design, the influences on the grave builders, and their conceptual world.

Lugnarohögen – en grav med dubbel historia

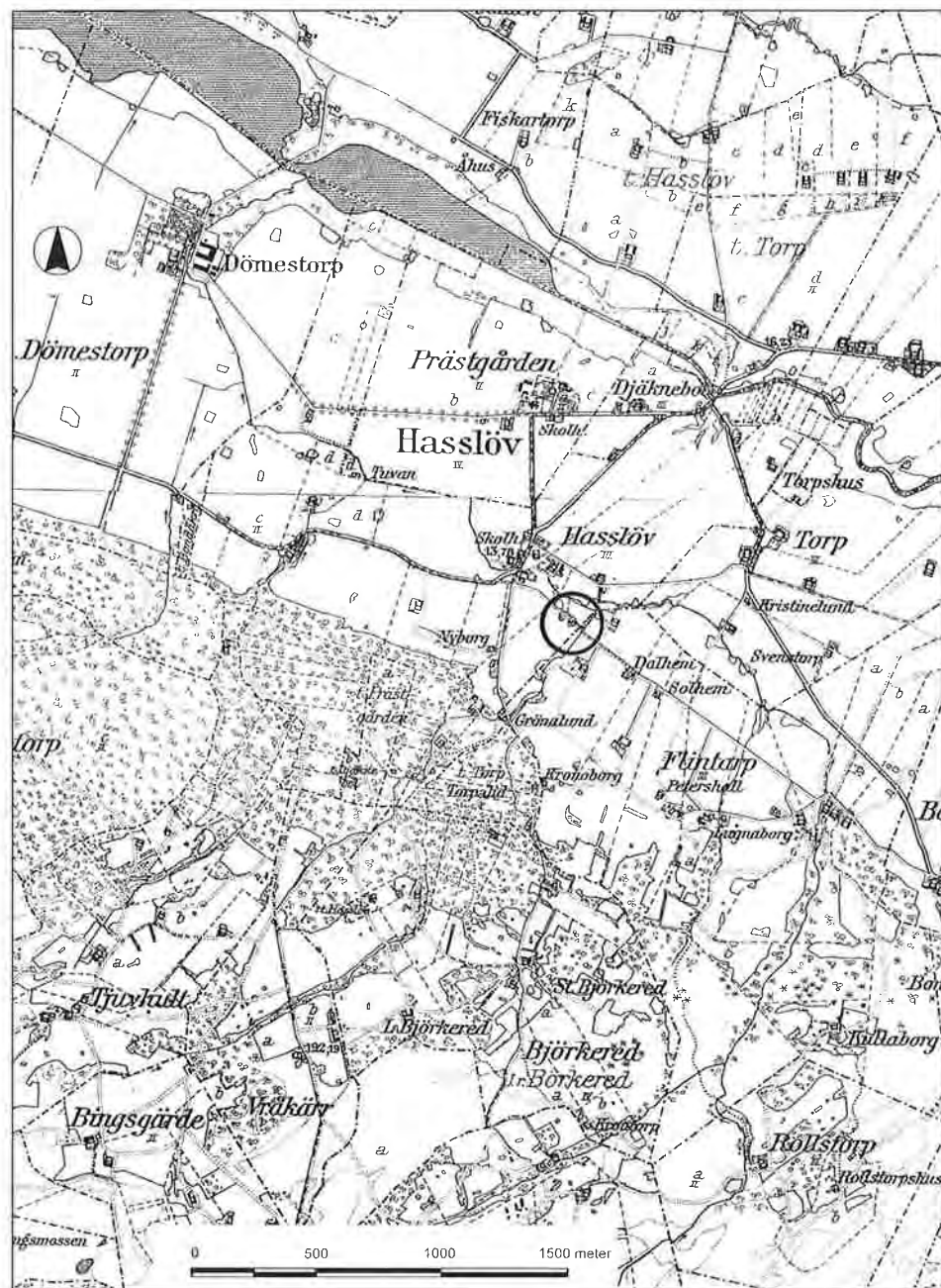
Hur en skeppssättning i hög från yngre bronsålder anlades, återupptäcktes och rekonstruerades

Bakgrund

DET ÄR I skrivande stund ganska exakt sjuttioåttio år sedan den illa medfarna gravhögen vid torpet Lugnaro i Hasslöv socken undersöktes. "Räddningsundersökningen" kom till stånd efter upprörda klagomål från Riksantikvarieämbetets lokalombud Victor Ewald, som ondgjorde sig mycket över högens sorgliga tillstånd. Undersökningsresultatet blev en smärre vetenskaplig sensation, då det visade sig att högen dolde en stor skeppssättning, en gravform som man dittills aldrig tidigare hade kunnat knyta till yngre bronsåldern.

I samband med att utställningen kring gravhögen skulle förnyas inför sommarsäsongen 2000 fick jag tillgång till Lugnarovännen Lennart Lundborgs samling av korrespondens, mötesprotokoll och minnesanteckningar från de inblandade, liksom tidningsartiklar som berör projektet under åren 1926-27. Detta stycke arkeologihistoria har idag uppnått ett nästan lika stort värde som undersökningsresultatet i sig och jag vill därför återberätta historien om hur det rikskända utflyktsmålet Lugnarohögen kom till. Citaten kring undersökningens upptakt och resultat är utslutande hämtade ur Victor Ewalds livfulla beskrivning från samma år (Ewald 1926).

Jag skall även försöka sätta in gravhögen i sitt historiska sammanhang genom att belysa en del frågor; Hur var levnadsvillkoren för den yngre bronsålderns hallänningar? Vilka kontakter och influenser kan man spåra i själva gravläggningen? Hur uppfördes gravmonumentet och varför byggdes det just vid denna tid?

Figur 1. Utdrag ur 1922 års ekonomiska kartblad. Torpet Lugnaro är inringat.

Fig. 1. Extract from the 1922 economic map. The croft of Lugnaro is circled.

Upptakt

Victor Ewald föddes i Göteborg 1869 och var kyrkoherde i Östra Karup under åren 1903-1930. Han hade ett stort intresse för bygdens förhistoria och under sina sista sju år i livet fungerade han som Riksantikvariens hängivna medhjälpare. Han utförde egna stora inventeringar, deltog i arkeologiska undersökningar och skrev fyra volymer om fornlämningar i Höks härad (Arne 1930:362f, Lundborg 1969:19ff, Ewald 1925, 1926, 1928, 1929). En fördel med Ewalds minutiöst noggranna skrifter är att de skrevs vid samma tid som 1920-talets ekonomiska kartblad skapades, vilket ger dagens arkeologer möjligheten att exakt kunna relatera hans lägesangivelser till dagens förhållanden. I sin roll som ombud och inventerare reste Ewald ofta omkring i länets södra delar och på en av dessa turer – förmodligen våren 1926 – passerade han i sin T-Ford torpet Lugnaro i byn Hasslövs utkant. Ewald skriver:

"Det är sorgligt att man haft så litet pietet för denna gravplats att man tycks kunnat göra med den, som man behagat. Blott på 1,5 m avstånd från högens norra kant har man uppfört ett avträde. Bråte, gamla sönderslagna onämnbare kärl och brädstumpar ha belamrat högen, som på det yttersta i dessa dagar något uppsnyggats. Norra delen av högen har förstörts, då man bortschaktat åsbildningen för att bereda plats för avträdets spillning. Detta företag har emellertid vållat, att gravhögen rasat ned på norra sidan minst 1,5 meter. Högens torvmantel hänger å detta väderstreck nu ut över den djupa urgröpnigen. Mitt på toppen står nu en ensam ek. Förr har högen varit beklädd med lövträd, som avsågats ett stycke ovan marken. De kvarstående stubbarna göra åsynen av högen ingalunda prydligare".

Han fortsätter: *"Fråga är, om man icke också överplöjt högen för i tiden å södra sidan. En stenmantelligger blottad i sydvästra hörnet av den illa medfarna högen". "I öster hade ett anlagt trädgårdsland inkräktat på högen."*

Ewald kontaktade den då relativt nyutnämnde riksantikvarien Sigurd Curman och lade fram åsikten att det krävdes en snabb insats för att rädda högen från fortsatt förfall. Curman var inte svårövertalad och Ewald förordnades att restaurera gravhögen under sommaren 1926. Den uppenbarligen inte så lite nyfikne Ewald fick idén att inte bara restaurera, utan även undersöka gravhögen i samband med restaurationen: *"Ju mer jag övertänkte, hur dyrbar enbart en restaurering skulle bli utan att ändock önskvärd storlek och form på högen kunde vinnas, desto mer mognade hos mig beslutet att för riksantikvarien föreslå utgrävning av högen"*. Även detta förslag fick gehör och beslut om en undersökning kom snabbt till stånd.

Till ansvarig arkeolog utsågs fil.dr Folke Hansen, som tillsammans med Ewald och Hallands museiförenings sekreterare Axel Lagergren under perioden 2-6 sep-

tember samma år hade undersökt en gravhög i Flintarp, endast 150 meter söder om Lugnaro. Folke Hansen bodde egentligen i Lund, där han också var verksam vid Lunds Universitets Historiska Museum och han förde även en ambulerande tillvaro som arkeolog runt omkring i Sydsverige. Det finns inga uppgifter på hur han tog sig till Hasslöv eller vad han fick i lön, men som en kuriös parentes kan nämnas att när han undersökte Tolarpsgånggriften i Skedala, Snöstorps socken tidigare samma år (Arbman 1954:24ff, Lundborg 1968:34ff) cyklade han dit från Lund (och även hem igen) och erhöll ett arvode på totalt tjugofem kronor för jobbet! (Lennart Lundborg, muntlig uppgift).

Det bör noteras att varken de som bodde i torpet Lugnaro, ägarinnan Fru Johanna Bengtsson och hennes dotter Clara Johansson, eller markägaren August Jönsson, Hasslöv n:o 1, hittills inte omnämnts med ett ord i papperna. Man får alltså intrycket att beslutet om en omfattande arkeologisk undersökning cirka tre meter från stugans södra långsida togs utan att man talat något nämnvärt med de berörda parterna!

Undersökningen av gravhögen startade tisdagen den femte oktober 1926. Ewald skriver: *"Arbetet kom att kräva mycket längre tid än som beräknats därför. Intresserade och dugliga arbetare hade redan dagen förut erhållits, nämligen Nils Peter Olson från Hasslöv n:o 1 och Carl Andersson från Björkered."* Olson var antagligen dräng hos markägaren, medan Andersson även hade hjälpt till i samband med undersökningen av Flintarpshögen månaden innan och då gjort sig känd som en stark och duglig karl.

Figur 2. Undersökningen påbörjad, Högen ses mot norr med stugans tak skymtande bakom. Fotograf okänd. Ur: Vår Bygd 1927:4, original i Läns museet Varbergs samlingar.

Fig. 2. The excavation has begun, the barrow is visible towards the north with the roof of the cottage behind it. Photographer unknown. From Vår Bygd 1927:4, original in the collections of the County Museum in Varberg.

Ewalds kommentar om att arbetet tog längre tid än beräknat skall ses i relation till att en ordinär gravhögsundersökning vid den här tiden i snitt brukade klaras av på en eller ett par dagar (Carlie 1996:40, Nicklasson 1999:93). Vad som bromsade upp arbetet förutom slitet med det kraftiga inre centrälroset, var ett lager av närmast ogenomtränglig ortsten, som jag kommer att återvända till senare. Detta till trots genomdrevs grävningen i ett, jämfört med nutida undersökningar, närmast forcerat tempo. Efter endast drygt fem arbetsdagar (lördagen inberäknad) hade skeppssättningen blottlagts. Ewald berättar: *"Måndagen den 11 oktober hade vi slutfört alla väsentliga mätningar samt borttagit stenröset, i vars botten vi väntat att finna centralgraven, enär vi funnit att den först upptäckta stenkistan icke stod mitt i högen utan cirka 1 meter söder om dess centrum. När emellertid stenröset borttagits, blottades ett väl uppfört stenskepp omslutet av en fotkedja i form av en regelbunden åttahörning."*

Sensationen var ett faktum. Något liknande hade aldrig tidigare påträffats i en gravhög och fynden indikerade dessutom att graven var betydligt yngre än vad man var van vid. Även om själva undersökningen med nutida mått mätt hade gått raskt till väga så är det från och med nu det följande händelseförloppet verkligen börjar gå undan. Men låt oss först stanna upp och se lite närmare på vad högen egentligen innehöll.

Högen

Hur förfallen graven var framgår av uppgiften att den före utgrävning hade en diameter på 8,35 meter, men vid undersökningen konstaterades det att den ursprungliga vidden hade varit 16,7 meter. Med denna minst sagt omfattande raseri i åtanke är det än mer uppseendeväckande att högens inre faktiskt var helt intakt. Två sekundärbegravningar konstaterades, en nedsatt urna, en dryg meter norr om centrum (grav A), samt en bålörjekoncentration cirka 1,80 söder om centrum (grav B). I den förstnämnda graven påträffades *"en liten kniv av brons, en syl med fragment av träskafet bevarat och en dubbelknapp av brons"*. Ewald skriver att han tycker att urnan påminner om den gravurna som Boye 1868 fann i en sekundärgrav i Bondåkra (hög 2, sekundärgrav c), endast en dryg kilometer öster om Lugnaro. Det är intressant att jämföra gåvosammansättningen mellan dessa gravsättningar. Sekundärgraven i Bondåkra innehöll en tunn, odekorerad kniv med konvex egg, handtag av en flatbronstråd som först är böjt ned mot bladet och sedan tillbaka igen (yttersta delen "bankad flat"), en flat bronssyl med fyrsidigt skaft med tydliga "fästen" för ett förmodat skaft samt en dubbelknapp, dekorerad med tre koncentrisk

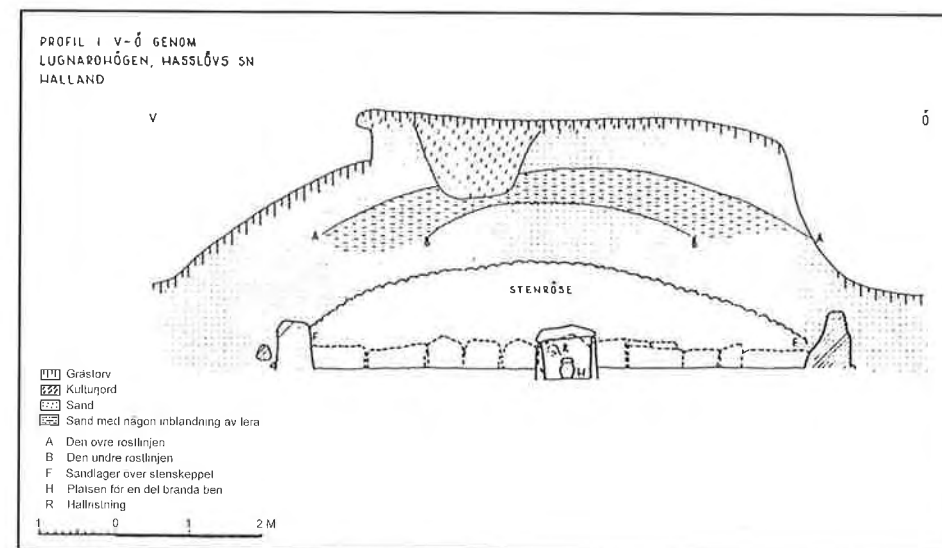
cirklar (Boye 1869: 79f). Förutom urnornas påfallande likhet finner vi alltså i det närmaste samma fyndkombination; (rak-) kniv, syl och dubbelknapp. Boyes grav dateras utifrån fynden till p. IV eller p. V (Carlie 1996:45f), men sekundärgraven i Lugnaro kan dateras till p.V, då kniven med största sannolikhet skall föras till periodens tradition med enneggade, krumma knivar med antennliknande avslut på skaftet (se exempelvis Montelius 1917:83). Kniven avviker dock från gängse normer, dels för att antennerna vinklas åt fel håll (utåt/nedåt istället för uppåt/inåt), dels för att de inte är slutna utan snarare ser ut som en "fransk lilja". Det är möjligt att kniven är tillverkad av en lokal hantverkare som endast varit vagt medveten om hur "rik-tiga" antennknivar utformas. I sammanhanget kan dock nämnas att ytterligare en antennkniv tidigare har hittats i området, närmare bestämt "vid foten av Hallandsåsen i Hasslövs socken" år 1924 (Badou 1960:198, SHM inv.nr 8232). Fyndens datering av sekundärgraven visar att sekundärbegravningen måste ha skett relativt snart efter det att gravhögen ursprungligen uppfördes. Den osteologiska analys av de brända benen i urnan som genomfördes av Nils-Gustav Gejvall år 1952 visade att den döde var en vuxen man, betydligt över medelålder.

Figur 3. Bronserna i sekundärgrav A. Fotograf okänd.

Fig. 3. The bronzes in secondary grave A. Photographer unknown.

Högens lagerföljd utgjordes överst av cirka trettio centimeter tjockt grästorv- och humuslager. Därefter följde ett drygt femtio centimeter tjockt, blekgult sand-lager. Under dessa lager stötte man på ett fyra till fem centimeter tjockt "rostfärgat ämne, som rötterna ej förmått genomtränga". Hela detta svårforcerade ortstenlager bildade ett valv över nästa skikt. Omedelbart under ortstensvalvet följde ett lager av grålera eller lersand, som i högens utkanter var dryga metern tjockt, medan det i högens mitt endast var omkring tjugofem centimeter. Därefter följde ännu ett fem till sex centimeter tjockt hårt ortstenslager som helt isolerade det inre gravröset. Varken sekundärgravarna eller några andra nedgrävningar hade stört dessa lager. De intakta, isolerande lagren hade fungerat så effektivt att både röset och själva stenkistan fullständigt hade skyddats från insipprande sand, jord och regnvatten.

Figur 4. Profilritning av gravhögen. Jämför även med fig. 16.

Fig. 4. Section of the barrow. Compare with fig. 16.

Ewald skriver: "Rösets stenar voro icke kastade huller om huller utan lagda med en viss beräkning. Det föreföll, som man velat spara på stenarna. De voro nämligen lagda så att man sökt uppnå största möjliga tomrum emellan dem. Om man beräknat att övertäcka röset med sand, vore ju ett dylikt byggnadssätt med stora tomrum mellan stenarna högst opraktiskt, så framt man velat skydda graven från sand eller jord. Och likväl visar allt i röset och den funna hällkistan, att man sökt förebygga all sands inträngande. Denna omständighet synes tyda på, att man på förhand räknat med att täcka röset med ett ogenomträngligt skikt. Det är icke omöjligt att man överlagrat det uppförda röset med färdigbildad podsolslam."

Motsvarande procedur hade utförts i stenskeppet, där ett tunt rostfärgat lager helt skyddade det stenlagda däckets och kollagret därunder: "Då stenskeppet legat skyddat av det sand- och jordfria röset, återfanns det i samma rena skick som den dag då det hade blivit färdigbyggt."

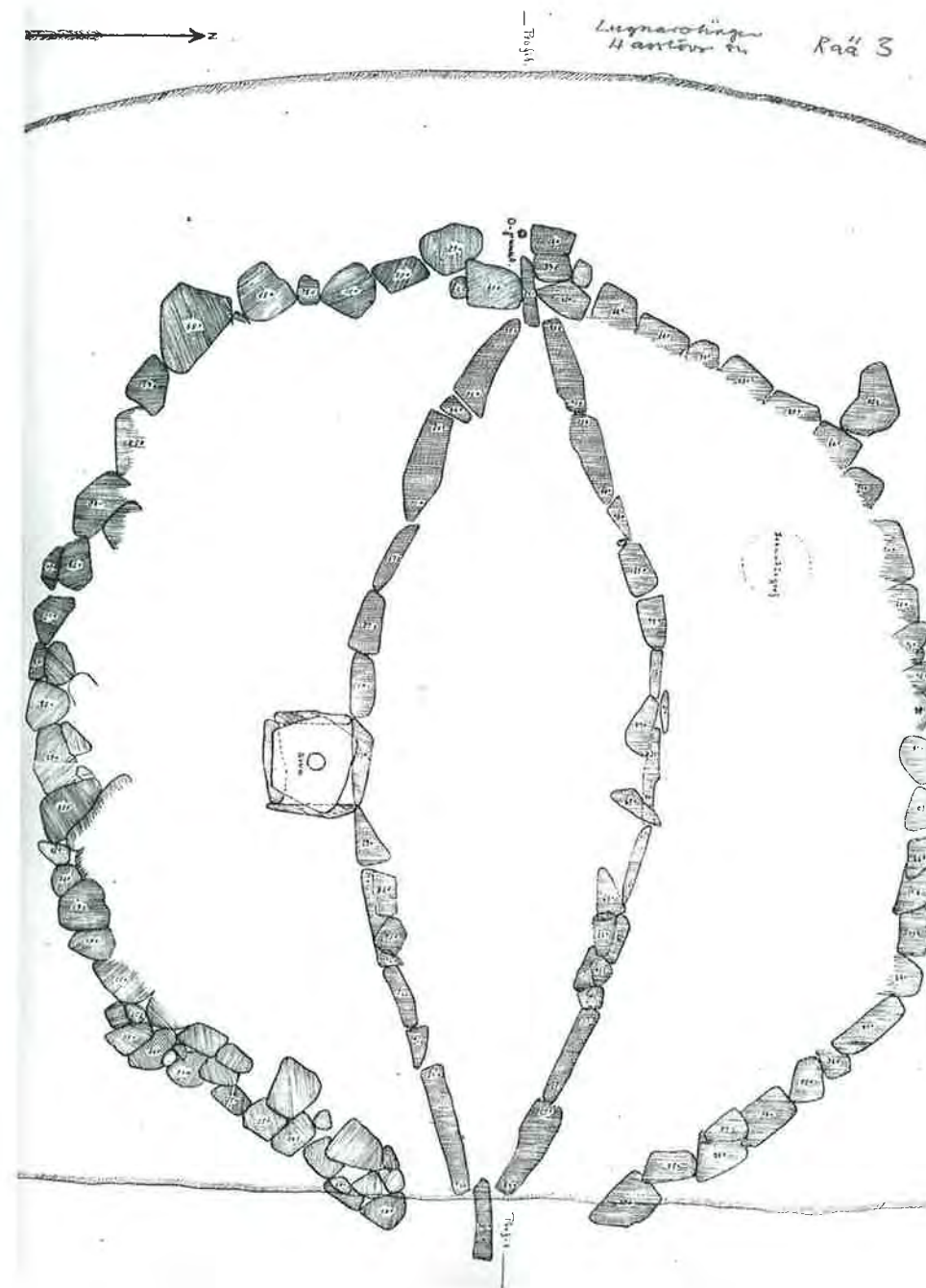
Ortstensmanteln och de andra lagren av samma material väcker ett stort intresse. Vid undersökningar av de välbevarade jylländska ekkistegravarna från äldre bronsålder har ett liknande, ogenomträngligt lager av järnutfällning konstaterats i flera fall, exempelvis i Egtvedgraven (Breuning-Madsen & Kähler-Holst 1995:80ff). Experiment vid försökscentret i Lejre har visat att man kan starta processen av ortstensbildningen genom att vattenbegjuta den halvfärdiga högen. Dessa lager har

givit det felaktiga intrycket att högen varit påbyggd i flera omgångar. Experimenten visade dels att organiskt material bevaras mycket bra av ortstenslagret, ja mer eller mindre konserveras och dessutom att naturlig/organisk ortstensbildning går mycket långsamt. För att gravens inre skall bevaras riktigt bra har det krävts att man aktivt har vattenbegjutit högen under uppbyggningsskedet (Rasmussen, föredrag vid *Nordiskt Bronsålderssymposium* i Köpenhamn, april 2000).

Efter framrensning stod det klart att det nära åtta meter långa och två och en halv meter breda stenskeppet, den åttakantiga fotkedjan och den lilla hällkistan utanför skeppets södra reling var anlagda direkt på alven. När graven uppfördes hade gravbyggarna alltså först torvat av cirka 25-30 centimeter matjord för att frilägga den underliggande gula sanden. Inuti skeppet hade man brett ut ett knappt centimetertjockt kolrikt lager, som också innehöll mängder av mycket små bitar av brända ben. Ewald påpekar med visshet att detta inte är platsen för själva gravbålet, men det är möjligt att den kol- och benrika sotiga jorden däremot insamlats från bålet. Över bålörjelagret låg stora, oftast fyrkantiga stenar "av mansbördas storlek". Över mellanrummen mellan dessa hade mindre stenar lagts omlott och därefter ytterligare fler stora. Dessa stenlager täcktes av ett cirka två decimeter tjockt sandblandat jordlager som sluttade svagt välvt ut mot relingarna, på samma sätt som ett fartygsgäck. Som redan nämnt var stenarna, precis som i röset, helt isolerade från det övre jordlagret av ett tunt, starkt rostfärgat lager. Ingenting hade trängt ner mellan de glest lagda stenarna.

Centralgraven var en kvadratisk stenkista, sammanbyggd med stenskeppets södra reling. Sex hällar – fyra väggar, en bottensten och ett lock – bildade själva gravrummet. Urnan i graven var exceptionellt skyddad i detta minutiöst arrangerade utrymme. Inuti den kvadratiske stenkistan hade en ring av smala tunna stenflisor ställts upp, vilka bildade ett inre cirkulärt utrymme som hade tillslutits med ett tak/lock av trä. Utrymmet mellan urnan och stenkretsen hade fyllts med noggrant packade brända ben, vilka ytterligare hade hjälpt till att skydda urnan mot tryck och stötar utifrån. Innan urnan sattes ned i graven hade den draperats i ett tyg och kanske även i skinn, som nu återfanns i form av fastklibbade rester på utsidan (Hansen 1927:11).

När den närmast svarta urnans kupolformade lock lyftes av framgick det att man även hade brett ett tygstycke av tuskaftat ylle över de brända benen i kärlet. Gravgåvorna återfanns under tyget och utgjordes av en syl med rund spets, en ornerad pincett med kraftigt utsvängd läpp och en lång dolk med unikt utformat skaft. Dolkens sirliga skaft avslutas i två inåtvinklade spiraler, precis som kniven i sekundärgraven. Det råder inga större tvivel om att även detta är en lokal tolkning/parafras

Figur 5. Planritning av graven.

Fig. 5. Plan of the grave.

Figur 6 a. Centralgraven öppnad, urnan anas i gravrummets mitt. Foto: Folke Hansen (?)

The central grave opened, with the urn faintly visible in the middle of the grave chamber. Photo: Folke Hansen (?)

Figur 6 b-c. Centralgravens urna med textilfragment på locket (fotograf okänd), samt teckning av bronserna efter omkonservering 1990. Originalfoton i Läns museet Varbergs samlingar. Teckning: Bengt Händel, SHM

Fig. 6 b-c. The urn from the central grave with textile fragments on the lid (photographer unknown), and a drawing of the bronzes after reconsevation in 1990. Original photographs in the collections of the County Museum in Varberg. Drawing: Bengt Händel, SHM

av antennsvärd från period V, motsvarande 900-700 BC och att "dolken" egentligen är ett miniatyrsvärd. Jag återkommer till dessa fynd senare, i min tolkning av graven.

Benen i urnan var lätta och spröda och antogs ha tillhört en ung individ, "näppeligen över 20-25 års ålder". Benen som använts som fyllnadsmaterial utanför urnan antogs däremot ha tillhört "en person av stark konstitution och stående i mannaålderns kraft. Såväl benpiporna som hjässbenen äro stora och tjocka. Lårbenshalsarna äro mycket kraftigt byggda."

Den osteologiska analysen av benen i centralgraven genomfördes först år 1952 av Nils-Gustav Gejvall och bestämdes då vara från en ung kvinna som dessutom hade fått med sig en bit av ett får. Benen efter den kraftigt byggda personen – med all sannolikhet en man – omnämns dock inte i rapporten. Benen från gravarna var på avvägar under många år, men i början av 1990-talet återfanns benen efter den unga kvinnan på SHM (Lundborg 2000a:5, 2000b). Varken benen efter den kraftigt byggda personen, benen i bålmörjelagret i skeppet, eller individen i den fyndlösa sekundärgraven har dock kunnat återfinnas. Kanske tillvaratogs de av någon anledning aldrig i fält?

Samtida gravar med två individer, en man och en kvinna lagda i en och samma gravläggning är kända från ett par andra platser i Halland, närmare bestämt från högen vid Andréassons plantskola i Snöstorps socken och från en stensättning i Sörby Skalla, Vessige socken. I båda dessa fall har dock paret gravlagts *tillsammans* i en urna (Lundborg 1972:67ff, Thålin 1967), något som signalerar social likställdhet och troligen någon form av täta band i jordelivet (make/maka, bror/syster). Helt andra relationer har troligen rått mellan mannen och kvinnan i Lugnarograven. Ewald skriver: "Icke utan skäl har den tanken framkastats, att benen utanför urnan tillhört en slav, som gått i döden med sin herre (sic.) och samtidigt med honom (sic.) bränts å bål.". Traditionen att låta den döde få med sig delar av ett djur finns belagd i ett drygt tiotal halländska fall, varav merparten härrör från yngre bronsålder. Det framgår tydligt att får – och då företrädesvis lamm – är det vanligast förekommande offerdjuret, men det finns även exempel på hund, svin och rovfågel (Jons-son 1972:135f, Westergaard 1987:58ff, Andersson 1993, Wranning 2004).

Sammanfattningsvis var det alltså inte bara Lugnarohögens skeppssättning som var unik. Högens konstruktion, gravgåvorna och även själva gravläggningens omsorgsfulla skyddsanordningar avviker på flera sätt från gängse bronsåldersgravar.

Låt oss nu återvända till händelserna kring högen hösten 1926.

Figur 7. Tjugoförste oktober 1926. Riksantikvarie Sigurd Curman, Ludvig Nobel (?), Victor Ewald och Folke Hansen i samspråk kring stenskeppet, med den mäktiga Hallandsåsen som fond. Fotograf okänd. Ur Läns museet Halmstads samlingar.

Fig. 7. October 21, 1926. Sigurd Curman, Director of National Antiquities, Ludvig Nobel (?), Victor Ewald and Folke Hansen conversing around the stone ship, with the mighty ridge of Hallandsåsen as a backdrop. Photographer unknown. From the collections of the County Museum in Halmstad.

Rekonstruktionen

Nyheten om det sensationella stenskeppet spred sig raskt och mer eller mindre omedelbart började tankar väckas kring att lämningen måste bevaras för eftervärlden. Men hur skulle detta lösas? Om man lämnade skeppet framrensat och frilagt fanns ju risken att det skulle täras av väder och vind och en alltför närgånget intresserad allmänhet. Skeppet fascinerade och bevarandefrågan väckte snabbt engagemang bland bygdens framstående personer. I väntan på vad som skulle ske härnäst undersökte Hansen och Ewald den 19/10 även den svårt sargade Gullhögen, belägen inom samma ägor som och ett par hundra meter sydväst om Lugnaro (Ewald 1927:6). Riksantikvarie Sigurd Curman anlände till Lugnaro den 21 oktober 1926 för inspektion. Då hade redan ett förslag att bygga ett kupolvalv över skeppet tagits fram av direktör Rudolf Abelin, Norrviken och ingenjör Ludvig Nobel, Båstad. Nobel, som var brorson till Alfred och stor byggherre i Båstad (kallad "kungen av Båstad"), skulle från och med nu visa sig bli projektets mest drivande, för att inte rentav säga hetsigt pådrivande och ivrigt forcerande kraft. Abelin däremot, som hade grundat parkanläggningen *Norrvikens Trädgårdar* 1906, verkar efter detta första initiativ snabbt försvinna ut i periferin kring skeendets egentliga nyckelpersoner. I detta, deras första förslag ingick även en "tub" som skulle leda upp till kullens topp och tillslutas med ett låsbart järnlock, vilket skulle kunna öppnas för ljusinsläpp vid visningar. Ingång till valvet föreslog antingen via den tätt intilliggande stugan eller omedelbart invid, för att likna en källardörr. Curman nappade uppenbarligen omedelbart på förslaget. I ett delvis något svårläst PM av Curman, daterat 24/10-26 framgår hans entusiasm: "Med hänsyn till fornlämningens stora vetenskapliga betydelse"... "...lifligt och tacksamt ansluta mig till detta förslag"... "Här kan icke närmare utvecklas, huru saken tekniskt skall lösas. Detta är säkert möjligt, blott penningmedeln kunna anskaffas.". Curman fortsätter: "Vi enades om den stora önskvärdheten af att stuga med tillhörande täppa skulle inlösas bl. a. för att tjäna till bostad åt nödvändig väktare."

Direkt efter detta första möte kontaktade Curman arkitektprofessor Melchior Wernstedt i Göteborg och gav honom uppdraget att "...snarast besöka platsen och upprätta förslag till åtgärder för frågans lösande efter ofvan angivna riktlinjer". Wernstedt måste ha tagit sitt uppdrag på fullaste allvar och närmast störtat iväg till Hasslöv. I ett brev till Curman daterat 23/10-26 berättar Nobel att Wernstedt varit på besök och var "...ytterst intresserad av sin uppgift, som icke kunnat läggas uti bättre händer än hans...". Nobel skriver vidare att man redan beslutat att det planerade valvet inte skall göras högre än det ursprungliga röset.

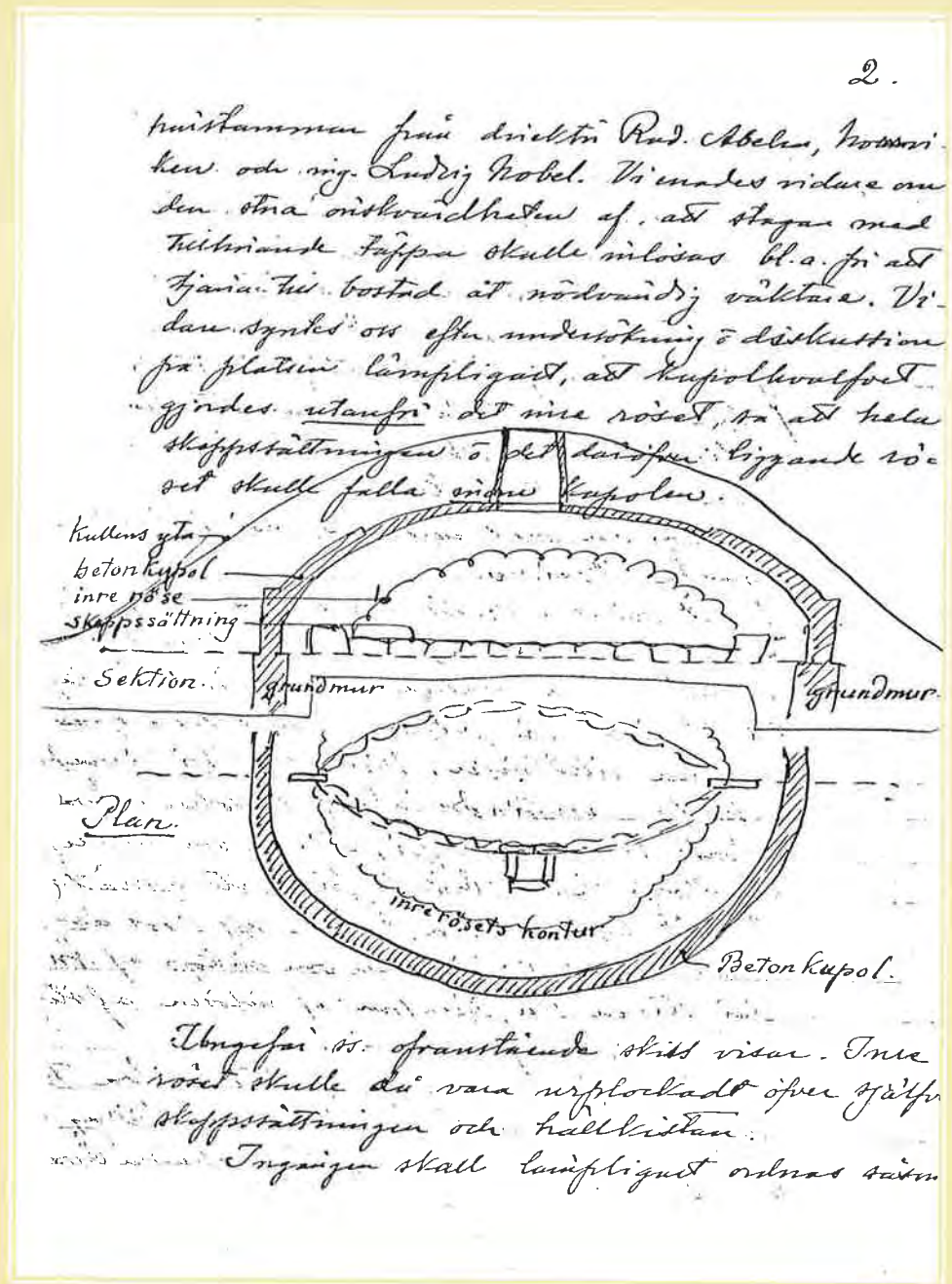
Av brevet förstår man också att inte heller Nobel hade låtit någon onödig tid rinna iväg efter mötet med Curman. Redan dagen efter mötet kontaktade han markägaren August Jönsson angående inlösen av marken. Jönsson var dock inte lika lättövertalad som man hade tänkt sig. Curman och Ewald hade tänkt sig att köpa marken för 300 kronor, men "...han tycktes inte hågad att giva med sig; uppträdde för övrigt mycket försynt och hyggligt."

Betydligt mer lättövertalade till försäljning verkar torpets åldrade ägarinna fru Johanna Bengtsson och hennes dotter Clara Johansson ha varit. Efter lite lirkande övertalades de att sälja torpet till Vitterhetsakademien för 1 000 kronor. De hade egentligen tänkt sig 1 500:-, men gav med sig mot löftet att de fick bo kvar under sin livstid. I uppgörelsen ingick också att Vitterhetsakademien lovade sköta underhållet av byggnadens yttre. Man påpekade dock att Johanna inte fick inrätta café i stugan och absolut inte dansbana bredvid. Exakt datum för köpet framgår inte, men i ett brev daterat 1/11 nämner Hansen att torpet "...redan är inköpt jämte tillhörande jordstycke". Det är osäkert om Hansens uppgifter är rätt, för först fyra dagar senare, den 5/11 skriver Nobel till Curman att även köpet av marken har gjorts upp: "Jag har fått handslag på, att erhålla marken för 500 kronor och stugan för 1 000 kronor." Samma dag presenterar Wernstedt sitt förslag i ett fyra sidor långt, maskinskrivet brev. Anvisningar finns för allt, även kring de förändringar som måste göras av stugan.

Man får en känsla av att mor Johanna, som hon ofta kom att kallas, egentligen mest var ett hinder för planerna och att man så ivrigt körde över henne genom att lova lite väl mycket, att Nobel senare fick kalla fötter:

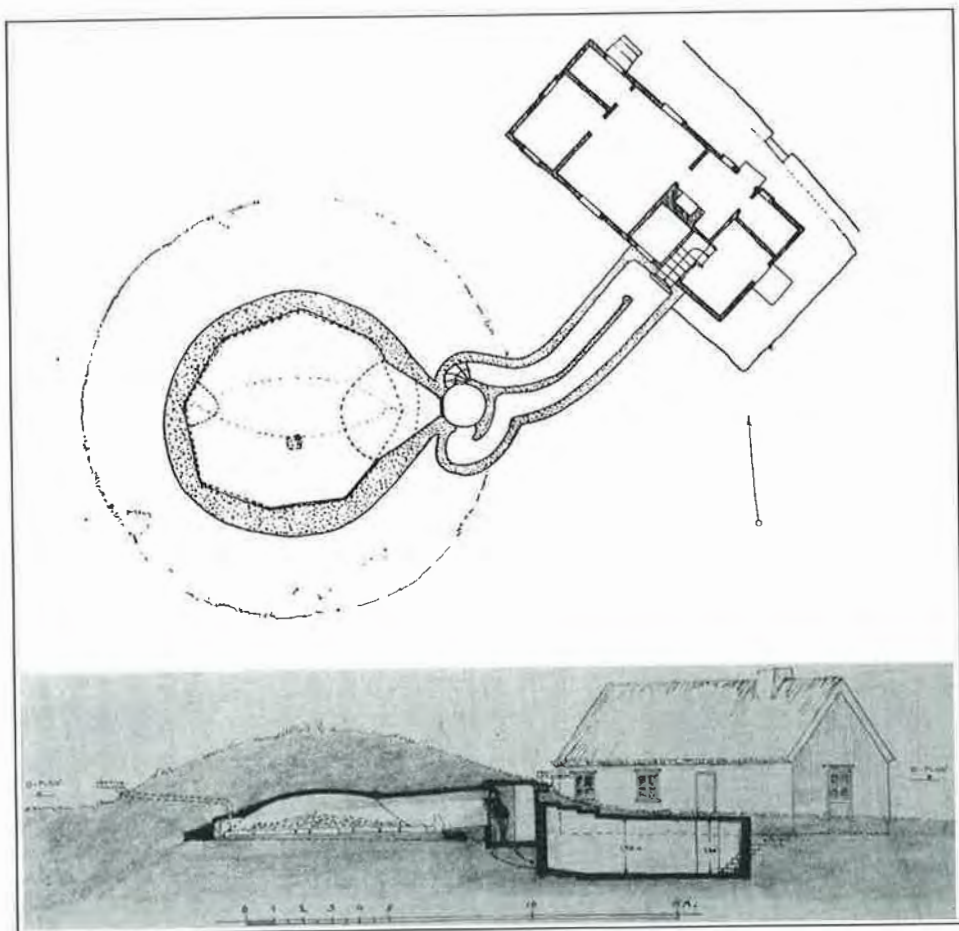
"Uppgörelse kan träffas med nuvarande ägarinna Johanna Bengtsson, att se till stugan och fungera som vakthållerska, men hon måste härför enligt min mening få en extra ersättning event. i form av en ringa andel i intäkten som inträdesavgifterna bereda. Då gumman Johanna Bengtsson gick med på, att nedpruta sin lösesumma för stugan, först från 1 500 till 1 200 och sedan från 1 200 till 1 000 kronor, skedde det under förespeglning från vår sida, att hon skulle beredas möjlighet till någon liten extra förtjänst genom att tillse högen och stugan." (brev från Nobel till Curman, daterat 15/11-26).

Curman hade vid det här laget rest till Hamburg och under hans bortavaro fungerade T. J. Arne formellt som tf riksantikvarie. Det framgår dock tydligt att den faktiska makten låg kvar i Curmans händer. Den 30/10 skriver Nobel till Curman: "P. S. Sänder en ritning samtidigt till din ställföreträdare Arne, med hemställan om godkännande. Det vore önskligt att arbetet kunde påbörjas omedelbart och bringas

Figur 8. Skiss enligt Abelins och Nobels första
rekonstruktionsförslag, med ljusschakt för ljus-
insläpp. Ur Curmans PM, daterat 24/10 1926.

Fig. 8. Sketch according to the first suggested
reconstruction by Abelin and Nobel, with a shaft to
admit light. From Curman's memo, dated 24/10 1926.

Figur 9. Melchior Wernstedts plan- och profilskiss över rekonstruktionens slutgiltiga utförande. Hämtat ur Svenska Turistföreningens Årsskrift 1933.

Fig. 9. Melchior Wernstedt's plan and section of the final reconstruction. From Svenska Turistföreningens Årsskrift 1933.

till fullbordan i februari.”. Kladdat på sned i marginalen tillägger han: ”Kunde du telegrafiskt gifva Ditt godkännande till Dr Arne skulle tidsvinst beredas.”. Den 9/11 anlände Curmans brev från Hamburg till Arne, där han godkände Wernstedts och Nobels förslag: ”Bra om arbetet kan börja omedelbart. Låt Nobel, Hansen o Ewald sköta arbetet. Nobel är praktisk o energisk. Låt honom snarast få besked!”. Curman skrev samtidigt även direkt till Nobel och lämnade klartecken för rekonstruktionsarbetet. Detta innebar att när Arne den 22/11 i ett brev officiellt tillkännagav Riksantikvariens beslut till Nobel och gav denne, tillsammans med Ewald och Hansen uppdraget att ”...låta utföra arbetet ifråga”, så var rekonstruktionsarbetet redan i full gång sedan närmare en vecka tillbaka!

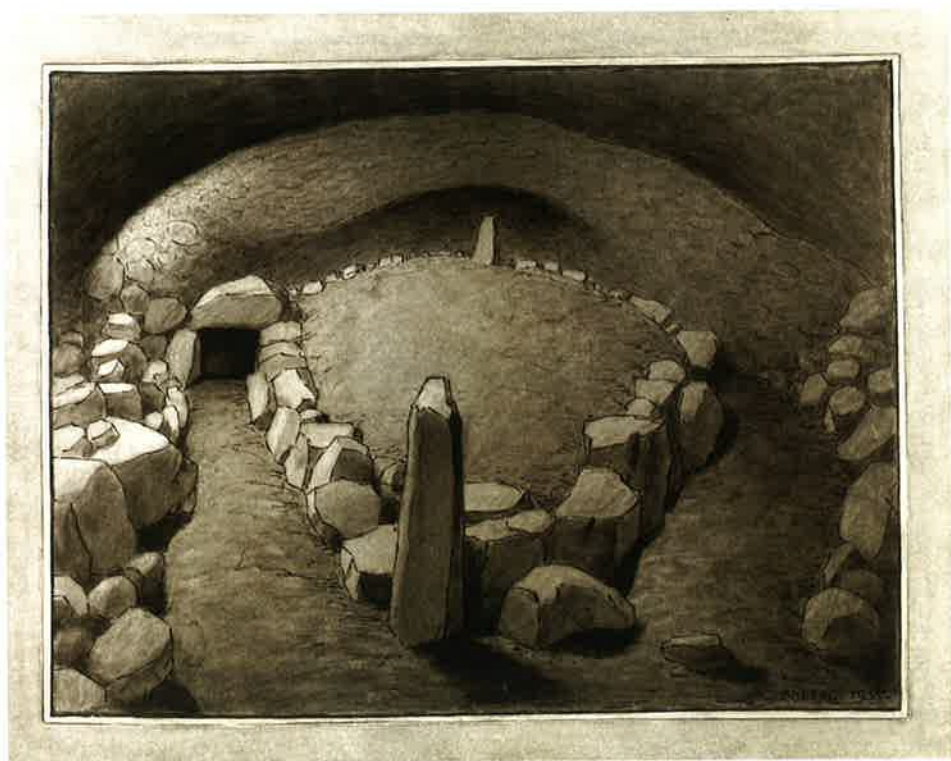
Den 9/11 – samma dag som Curmans inofficiella klartecken anlände – hölls konstituerande sammanträde med den nybildade Föreningen Lugnarohögen U.P.A. hemma hos Ewald i Östra Karups prästgård. Förutom Ewald var även Wernstedt, Nobel och Hansen närvarande. Kanske var det här och nu som idén om kunglig medverkan vid den framtida invigningen föddes. I alla fall var det nu man beslutade att Curman ”...måtte göra en vördsam hemställan till H.K.H. Kronprinsen om att antaga val som hedersordförande samt att, på en för honom lämplig dag, inviga det konserverade fornminnet”.

Arbetet med att gjuta ett betongvalv över stenskeppet kom igång i mitten av november 1926 under ledning av Nobel och anmärkningsvärt nog även arkeologen Hansen. Armeringen hållfasthetsberäknades av professor Hultin, kollega till Wernstedt ”...och det råder intet tvivel om att säkerhetsgraden är betryggande”. Armeringsjärn för 2 000 kronor gick åt – en smått svindlande summa vid en tid när en ”normal” månadslön motsvarade omkring 100-200 kronor (Lagerqvist & Nathorst-Böös 1997:104). Man hade anmärkningsvärt nog ännu inte gjort någon riktig kostnadsberäkning för projektet, men totalkostnaden för betongarbetet hade uppskattats sluta på cirka 4 500 kronor.

21/11-26. Då jag sistlidne fredag den 19 november (alltså fyra dagar före Riksantikvariens officiella beslut!, min anmärkning) i sällskap med Ewald och Folke Hansen var där ute vid högenhade redan träställningen blivit monterad och sand påfylld densamma. Armeringsjärn har kommit till Båstad och torde detta utköras imorgon måndag. Jag har lämnat anvisningar huru vi skola kunna erhålla den negativa ytan av röset, genom att i sanden till hälften nedbädda stenar från röset, och inolja dem medelst kokt linolja så de ej bliva fastsittande i betonen då träformen borttages. Väderleken är f.n. mycket gynnsam för vårt arbete och byggmästare Højman sköter detta med önskvärd nit och omtanke. Han förefaller att vara fullt förtrogen med alla detaljer och detta är tur för oss, då arbetet är av så egenartat slag”. (ur ej aviserat eller undertecknat brev, antagligen från Nobel till Wernstedt)

Uppslaget med det negativa röset kom från Wernstedt och bidrog starkt till att ge besökaren en god illusion av att blicka in i det urgröpta centralröset. Det faktiska röset hade egentligen varit någon meter lägre, men för att få en rimlig takhöjd för besökare valde man denna förändring. Wernstedts framtagna, nu gällande koncept skilde sig på flera punkter från Nobels ursprungliga idéer. Till exempel hade Nobel tänkt asfaltera kupolen invändigt, alternativt att skapa en artificiell grottmiljö.

Den 15/11 skrev dock Wernstedt: ”Angående uppslaget, att i cement utforma ytan så att den får droppstenskaraktär, tvivlar jag på att byggmästare Højman och

Figur 10. Gravrummet ur besökarens synvinkel. Lavering av Ferdinand Boberg år 1935.

Fig. 10. The burial chamber from the visitor's perspective. Wash drawing by Ferdinand Boberg, 1935.

våra handverkare kunna utföra detta på ett sådant sätt, att det skulle giva någon som helst illusion, och jag föreslår därför helst, att vi låta detta förslag förfalla". Wernstedt hade också förkastat förslaget med belysning via ett ljusschakt och förordade belysning med hjälp av "medhanda Nifelyktor" eftersom detta dels skulle framhäva skeppssättningens konturer bättre och "...framförallt skulle intrycket av mystik, som här ju vore på sin plats, bliva mera accentuerad genom denna artificiella belysning". Även det första förslaget med ljusinsläpp i form av glasbetong i gången mellan stugan och graven avfärdades bestämt: "...önskar helst att vi till det yttre skola lämna så få spår av undermineringen som möjligt, med et ord, att den besökande ej skall se annat än att ättehögen ligger där så orörd som då den uppkastades under den grå forntiden. Det andra skälet är, att man ökar mystiken om man en stund trevar sig fram med lykta i hand genom den trånga mörka gången."

Wernstedt räknade med att igenfyllning av jord ovanpå betongvalvet skulle ske så snart betongarbetet var klart och i den mån vädret tillät borde höljningen kunna

vara klar i början av mars. Antagligen blev vintern 1926-27 mildare än väntat, för arbetet kunde forceras betydligt snabbare än så. I ett brev till Curman daterat 19/1 1927 meddelar Hansen att "...arbetet i Hasslöf har nu kommit så långt att kupolen är färdig och kullen i det närmaste upplagd. Återstår sedan gången och anordningarna inom den lilla stugan."

I samma brev framgår det återigen att lösningen med mor Johanna som högvaktare kanske inte riktigt anses lyckat: "Att få ett effektivt kontrollsystem över biljettförsäljningen torde nog ha sina svårigheter, kanske kan man tillämpa samma system som vid Stockholms spårvägar, d.v.s. talongsystem."

Nobel måste hela tiden ha varit övertygad om att gravhögen skulle bli en publik succé, men dessutom haft en stark övertygelse om att attraktionen skulle drivas i god kulturell anda snarare än tillåtas bli något populistiskt spektakel. Den artonde mars skriver han till Curman och ber honom i egenskap av Riksantikvarie göra "vissa åtgärder för att mota eventuella planer på kaféerörelse i närheten av gravhögen"... Curman svarar dock i ett brev 2/4 att några åtgärder från Riksantikvarien eller Kungl. Antikvitets Akademiens sida ... "på sakens nuvarande stadium icke synes lämpliga". Däremot skulle man "iaktta en avvaktande hållning, för att sedermera, om behov därav yppar sig, på lämpligt sätt inskrida". Uppenbarligen lät sig Nobel inte nöjas med denna avvaktande hållning, eftersom han istället såg till att införa korta notiser i Ängelholms Tidning och i en "Hallandstidning" (osäkert vilken), där han "på förhand varnade event. projektmakare från tanken på, att lägga ned pengar i dylik kaféerörelse."

Finansieringen

Rekonstruktionen stod alltså i det närmaste helt klar mindre än fyra månader efter att undersökningens första spadtag tagits. Detta hisnande tempo blir än mer tydligt om man leker med tanken och översätter det hela till nutida förhållanden, med vår tids ärendegång och undersökningsmetoder. Men hur i hela fridens namn lyckades man då finansiera projektet på så kort tid? Återigen finner vi att det i mångt och mycket är en enda man – Ludvig Nobel – som samlar ihop merparten pengar, varav en stor del ur egen ficka. Redan den 23/10 1926, samma dag som Wernstedt för första gången besöker platsen och köpeförhandlingar rörande mark och torp inleds, skriver Nobel även till Samfundet för hembygdsvård och ... "tillåter sig härmed vördsam samt hemställa till Samfundet, att det måtte bevilja ett bidrag av Kr 500:-. Till en värdig överbyggnad för denna skeppssättning".... "Det kräves ca 5 000 kronor. – Undertecknad har för sin del, besjälad av tanken att betjäna, icke endast fornminn-

ens vård utan i lika hög grad hembygdsvård, utlovat Kr 1 500:- Det fordras emellertid en snar insamling för att redan denna höst kunna utföra arbetet, varför jag hoppas att min vädjan till Samfundet måtte kunna bifallas.”. Brevet undertecknas ”Med utmärkt högaktning”. De vackra orden var dock till ingen nytta, då det visade sig att Samfundet inte hade några pengar. Detta löstes dock på ett minst sagt fyndigt sätt av den ihärdige Nobel som den 30/10 lät meddela: ”Genom att jag inbetalte 1 000 kronor som ständig medlem, med villkor att därav lämnades 500 kronor till ifrågavarande ändamål, kan detta ske”. Detta var ett synnerligen smart drag av Nobel, som i ett slag räddade upp Samfundets vacklande ekonomi och samtidigt förankrade Lugnaroprojektet i den organiserade svenska hembygdsrörelsen.

Ett vad, eller snarare en sorts tävlan mellan Nobel och hans kusin Emanuel i Stockholm inbringar snart därefter ytterligare pengar. ”Han har lovat mig deltaga i kostnaden i proportion 2-3, d.v.s. hopbringar jag 2 000 så giver han 3 000.” Denna, kusinernas till synes närmast leklystna ekonomiska kraftmätning drog alltså på ett bräde in en summa motsvarande två till fem årslöner!

Den 14/2 skänkte Edward L:son Berger, chef för Malcus Industrier i Halmstad, 2 000 kronor: ”Herr Riksantikvarie! I anledning av Eder ärade skrivelse av den 8 dennes har jag härmed nöjet överlämna i postremissväxel Kr 2 000:- som mitt bidrag till Lugnarohögens konservering.” Antingen hade man hoppats på fler bidragsgivare eller ett större bidrag från Berger för att ro projektet i hamn, för kort därefter (7/3) skänkte istället Nobel själv ytterligare 500 kronor. Ur Ewalds sammanställning över det ekonomiska läget 7/5-27:

Inkomster: 7 500:-

Utgifter:

Inköp av hus 1 000:-

Inköp av jord 1 000:-

Lantmäteri, lagfart 49:20

Avlöningar 1 778:-

Skjutsar och reseräkningar 378:47

Byggmästare Höjmans räkningar 2 792:68

Telegram 2:10

Balans + 499:55. Balansen åtgår till planering och parkeringens iordningsställande. Byggmästarens ännu inte erhållna sluträkning lär uppgå till bortåt 1 500 kr. Enligt Wernstedts uppgift torde inköp av ackumulatorer och inmontering av elektriska ledningar ..(oläsligt).. sig till omkring kronor 1 000:-. Oförutsedda utgifter vågar jag ej sätta lägre än cirka 500:- Bristen synes därför bliva omkring Kr 3 000:-

Figur 11. Från invigningsceremonin. Riksantikvarie Sigurd Curman håller invigningstal från högens topp (fotograf okänd, hämtat ur Läns museet Halmstads samlingar), samt Uno Robert Windischs fantasifulla, samtida version av mötet mellan mor Johanna och Gustav Adolf.

Fig. 11. From the opening ceremony. Sigurd Curman, Director of National Antiquities, delivers the inaugural speech from the top of the barrow (photographer unknown, from the collections of the County Museum in Halmstad), and Uno Robert Windisch's imaginative contemporary version of the meeting between Mother Johanna and Gustav Adolf.

Man kan här notera att Wernstedts ursprungliga idé med facklor som enda belysning alltså redan nu hade fått ge vika för elektrisk belysning. Likaså framgår det att den tidigare förmodat "överenskomna" köpesumman 500:- för marken i slutänden hade kommit att hamna på det dubbla. Vad än tydligare är, är att det fortfarande rådde rejäl obalans i projektets ekonomi inför den stundande invigningen.

Invigningen

Den 11 juni 1927 – nästan exakt åtta månader efter undersökningsstart – var det dags för högtidlig invigning. Evenemanget kröntes av kronprinsens närvaro och drog stora folkmassor. Vid avtagsvägen till Lugnaro hade man låtit resa äreportar av girlanger, blågula flaggor och vimplar. Skolbarnen och kyrkokören sjöng och kronprinsen fick en stor bukett blodröda nejlikor, penséer och eterneller. Pressklippens ögonblicksrapporter från dagen erbjuder den nutida läsaren närvarokänsla, men påtagligt färgad av hurtig journalfilmskaraktär. Kronprinsen (blivande kung Gustaf VI Adolf) anlände i bil från Sofiero "...spänstig och glad, enkel och trevlig, i bland annat kavajkostym" (SDS, Sydsvenska Dagbladet/Snällposten 12/6). Dessutom var bland annat landshövding Axel Mörner, Riksantikvarie Sigurd Curman, Victor Ewald, Ludvig Nobel och mor Johanna på plats.

Mor Johanna fick glädjen att sitta bredvid kronprinsen, vilket hon speciellt hade önskat. Även i detta faktum kan man utläsa att vissa inom projektet fortfarande ångrade att man kört över henne lite väl brutalt tidigare. Ur SDS: "Jo, Johanna kom! Hon trängde sig fram, i svart schalett, räckte den soligt leende kronprinsen handen utan minsta krus och slog sig ned bredvid riksantikvariern. På andra sidan honom satt kronprinsen, sedan landshövdingen. Fint sällskap för gamla Johanna, men det var inte mer än rätt, menade hon tydligen." I sammanhanget kan man notera pressens val av värdeladdade ord och närmast diskriminerande jargong; gamla Johanna var i själva verket bara drygt tio år äldre än Nobel och Ewald och vid tillfället ännu inte sjuttio år fyllda!

Förste talare var Ludvig Nobel. Han tackade alla inblandade, bland annat "mor Johanna" som överlåtut stuga och tomt åt Vitterhetsakademien. Lägga märke till att markägaren August Jönsson som vägrade pruta på priset för marken, däremot inte omnämns. Därefter följde Sigurd Curmans invigningstal, ur vilket jag valt ut ett antal citat. Även om språket i viss mån hunnit bli märkt av tidens tand är det intressant att konstatera hur mycket av Curmans tankar och intentioner som i högsta grad känns relevanta än idag.

"Ty det är helt visst icke lagbestämmelsernas större eller mindre omfattning, eller tjänstemännens större eller mindre antal och befogenhet, som är det verkligt avgörande för effektiviteten av ett lands kulturminnesvård. Av vida större betydelse är folkets, den allmänna meningens ställning till dessa strävanden. Finnes blott hos den stora allmänheten, hos folkets alla olika lager en verklig förståelse och en allvarlig känsla för de gamla kulturminnesmärkenas betydelse för det nu levande släktet och för framtiden, då först finnas de viktigaste förutsättningarna för en effektiv och sund kulturminnesvård."

"...den pietetsfulla kärlek och aktning, som bör tillkomma våra minnesmärken från hela vårt folk. De får inte ligga där som oförståeliga kuriositeter, vilka blott intressera "de lärde herrarna", men som för det stora flertalet te sig såsom besvärliga impediment."

"Tack vare framsynta förfäders skyddsåtgärder ha vi haft dessa fornminnen bevarade till den tidpunkt, då geniala vetenskapsmän kunde avlocka dem en kunskap, varom man tidigare ej ens kunnat drömma. Tidsrymder, som ännu för en mansålder sedan voro höljda i dunkel, framstå numera för oss, tack vare vetenskapens utnyttjande av fornminnena och deras innehåll, såsom fullt tydliga och klara utvecklingsskeden av vårt folks och vårt lands historia."

"Jag hoppas därför innerligt, att detta arbete vid Lugnarohögen skall giva signalen till förnyade ansträngningar landet runt för en verklig vård av våra fornminnen. Ty dessa behöva, såsom redan nämnt, ej blott lagskydd de behöva också kärlek, förståelse och handgriplig vård, om de skola kunna giva oss allt det, som dock i dem ligga inneslutet."

Talet avslutades med den nationalromantiskt präglade, rungande devisen "Urgamla minnen skapa hugstora folk".

Därefter delade kronprinsen, på uppdrag av Curman, ut Vitterhetsakademiens förtjänstmedalj i silver till fyra personer. Ur SDS: "Till sist anhöll prof. Curman, att kronprinsen måtte till de fyra om verket mest förtjänste överlämna Vitterhetsakademiens förtjänstmedalj i silver. Denna begäran villfors omedelbart. Ingenjör Nobel, kyrkoherde Ewald och direktör Edu. L:son Berger, Halmstad, mottogo med vänliga handtryckningar sina utmärkelser. Den fjärde medaljören, d:r Emanuel Nobel, Stockholm, var ej närvarande."

Medaljutdelningen, eller snarare valet av medaljörer, är återigen ett häpnadsväckande utslag av dåtidens värdeperspektiv. Det är synnerligen notabelt att två av dessa medaljörer hade bidragit med stora pengasummor, men antagligen aldrig tidigare

(eller ens nu) satt sin fot vid Lugnaro. Edward Bergers mångåriga roll i Halmstads museiförening vittnar visserligen om ett stort kulturellt engagemang, men i fallet Lugnaro hade hans roll enbart varit som finansiär. Däremot fick nyckelpersonerna arkitekten Wernstedt och arkeologen Hansen varken medalj eller ens något omnämnande under dagen.

Invigningen blev en rungande succé, Lugnarohögen ett flitigt besöksmål av internationell rang och projektets oroväckande underskott förvandlades snabbt till ett överskott. Cirka ett år efter invigningen skriver Ewald att *"besökarantalet uppgår till 5 200 st, däribland 250-300 danskar, cirka 20-30 stycken från respektive Tyskland, Norge och England. Finland har representerats av tolv personer, Holland av sex, Ryssland av fem, Grekland av två samt Ungern, Belgien och Frankrike av vardera en person"*. Bland utomeuropeiska besökare nämns 18 amerikaner samt folk från Kina, Japan, Ostindien, Mexico och Australien. Inträdesbiljetten kostade 1 krona för fullvuxen, 50 öre för person i slutet sällskap på minst 20 personer, 25 öre för barn samt 10 öre för barn i skolklass under lärares ledning (*"samma avgift jämväl för läraren, då han följer sin klass"*). Högen gick med sådan vinst att man kunde bekosta flera arkeologiska undersökningar och fornlämningsrestaureringar i Sydhalland och på Bjärehalvön med hjälp av intäkterna (Lundborg 1998). Victor Ewald gick bort 1930, blott sextiott år gammal, och högvaktaren mor Johanna dog två år senare. Den siste av de inblandade, Melchior Wernstedt dog 1973, 86 år gammal. Vid det laget hade förstås det initiala intresset för graven falnat något, men i skrivande stund torde bortåt 300 000 besökare ha besett den unga kvinnans gravskepp inuti den rekonstruerade högen – en handfull kulturella eldsjälares verk för snart åttio år sedan.

Begravningar i skepp

"Variationen i begravningarna betyder att varje ritual måste ha omfattat unika överväganden och beslut hos deltagarna. Beslut som sannolikt togs i förhållande till vem som gravlades och vad denna individ representerade. Dessa överväganden ledde också till unika inslag i ritualen, vilket också har inneburit att nästan varje begravning har omfattats av unika sociala och kollektiva handlingar som därför också producerat unika materiella lämningar" (Artelius 1999:43).

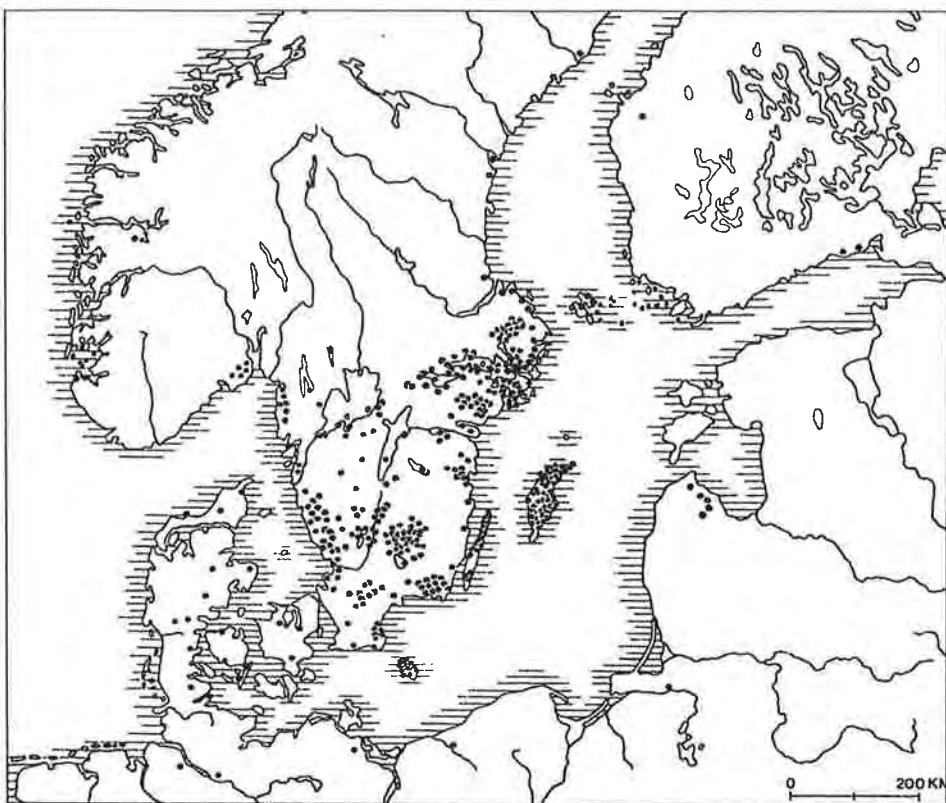
Varför begravdes den unga kvinnan i, eller kanske snarare invid en båt? Företeelsen framstår inte längre alls så unik som när Lagnaroskeppet påträffades, varken under yngre bronsålder eller under resten av förhistorien. Bruket av skepp och skeppssättningar i gravar har förekommit under närmare tretusen år, men alltid som

	Miljö	Stratigrafi	Storlek i m	Riktning	Begravn.	Typ	Period	Föremål	Litt.
Tofta högar i Hov	Gravfält	Under röse	10,6x3,8	NV-SO	Primär	Urnebrandgrav i stenkista	V	Keramik	Burenhult 1981
Slättaröd i V:a Karup	Gravgrupp	Under hög	11,5x4	VNV-OSO	Primär	Brandlager	V-VI	Hjärtformade pilspetsar	Strömberg 1961
Heberg i Årstad	Ensamliggande	Under röse	6x2	N-S	Primär	Brandgrav	IV-V	Keramik, skålgropsten, metallslag	Petersen 1969, Lundborg 1974
Skedala i Snöstorp	Område med utspridda högar	2 skepp under hög	4x1,6	N-S	Sekund.	Brandgrav	IV-V	–	Westergaard 1987
Lugnaro i Hasslöv	Område med utspridda högar	Under hög	7,7x2,3	Ö-V	Primär	Urnebrandgrav	V	Miniatyrdolk, pincett, syl	Lundborg 1974, Hansen 1928, Arbman 1954
Annelund i Visby	Gravfält	2 skepp under stensättning	4,4x2 3,7x2	NNO-SSV	Sekund.	4 Urnebrandgravar	VI	Keramik, nålar i brons, hartsättning	Wennersten 1977
Igelsta i Östertälje	Ensamliggande	Under röse	8,5x2	NO-SV	?	Brandgrav	IV-V	Bladformade bronsfragment	Hyenstrand 1966

Figur 12. Tabell över samtliga kända överhöljda skeppssättningar eller skeppsformade stensättningar från period IV-VI. Hämtat ur Artelius 1996:74.

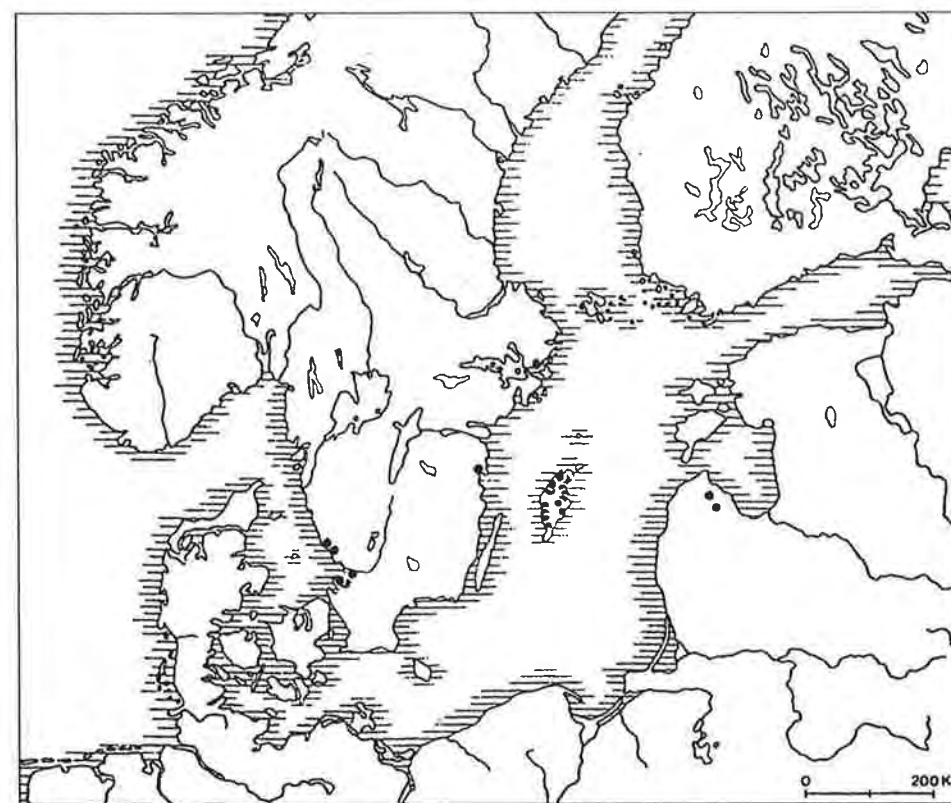
Fig. 12. Table of all the known covered stone ships from periods IV-VI. From Artelius 1996:74.

en minoritet jämfört med det totala antalet samtida gravar (Artelius 1994:48). Skeppsgravar kan delas upp i två grupper, dels skeppsformade stensättningar och dels riktiga båtar (Hernek 1994:19). Exempel på sistnämnda variant förekommer i nuvarande Danmark redan under senmesolitikum – tidigneolitikum (ibid), men är kanske allra mest känd ifrån de vendeltida båtgravarna i Vendel och Valsgärde, samt ifrån de vikingatida skeppen i Gokstad och Oseberg. Ett annat mer närbeläget exempel är det vikingatida Ladby skeppet på nordöstra Fyn (Michaelsen 2002:152). Skeppsformade stensättningar – skeppssättningar – uppträder i enstaka fall redan under senneolitikum och äldre bronsålder, men blir riktigt vanliga först under yngre bronsålder och förekommer därefter även under stora delar av järnåldern. Det vanligaste exemplet är dock att skeppen ligger ovan jord, medan skeppssättningar i

Figur 13 a. Utbredningen av skeppssättningar och skeppsformade stensättningar i Norden. Efter Capelle 1986 och Artelius 1996.

Fig. 13 a. Distribution of stone ships in Scandinavia. After Capelle 1986 and Artelius 1996.

Figur 13 b. Utbredningen av kända skeppssättningar och skeppsformade stensättningar från period IV-VI i Sverige. Hämtat ur Artelius 1996:38.

Fig. 13 b. Distribution of known stone ships from period IV-VI in Sweden. From Artelius 1996:38.

gravhögar är betydligt ovanligare. Vid tiden för Herneks sammanställning över skeppssättningar från äldre bronsålder fanns åtta kända exempel i Sverige, Danmark och Nordtyskland, varav tre i Halland. Förutom dessa finns det även ett antal samtida skeppsliknande stenkonstruktioner och båtformade träkistor som påträffats i högar i England och Wales (Artelius 1996:36). De halländska stenskeppen från äldre bronsålder finns i Trustorp, Ljungby socken, Ivars kulle, Övraby socken och – den i sammanhanget kanske mest intressanta – Dömestorp i Hasslöv socken. Det 2,5 meter långa stenskeppet i Hasslöv undersöktes av Wilhelm Boye 1869 och dateras – liksom samtliga andra kända stenskepp i hög från äldre bronsålder – till p.III, motsvarande cirka 1300-1100 f Kr (Hernek 1994:22ff).

Inte mindre än fem skeppssättningar (inklusive Lugnaro) daterade till yngre bronsålder har påträffats i området mellan Falkenberg i norr och norra Bjärehalvön i söder. Antagligen har samtliga dessa varit täckta av högar eller rösen. Mycket tyder

på att fenomenet skall ses som en särpräglad, regionalt begränsad tradition. Förutom dessa fem skepp finns nämligen bara ytterligare två svenska exempel på skepp från yngre bronsålder som höljts av hög eller röse, nämligen i Igelsta, Östertälje socken, Södertälje kommun och på Annelundsgravfältet vid Visby (Artelius 1996:74, Burenhult 2000:80ff).

Under denna tid är friliggande skeppssättningar oerhört vanligt på Gotland, där vi känner omkring 350 stycken och dessutom finns det spridda exemplar runt om i Östersjöområdet, utmed hela den svenska östkusten, på Bornholm och Åland, i Lettland och Finland (Arbman 1954:110, Artelius 1996:64, Widholm, 1998:27ff, 124ff och där anförd litteratur).

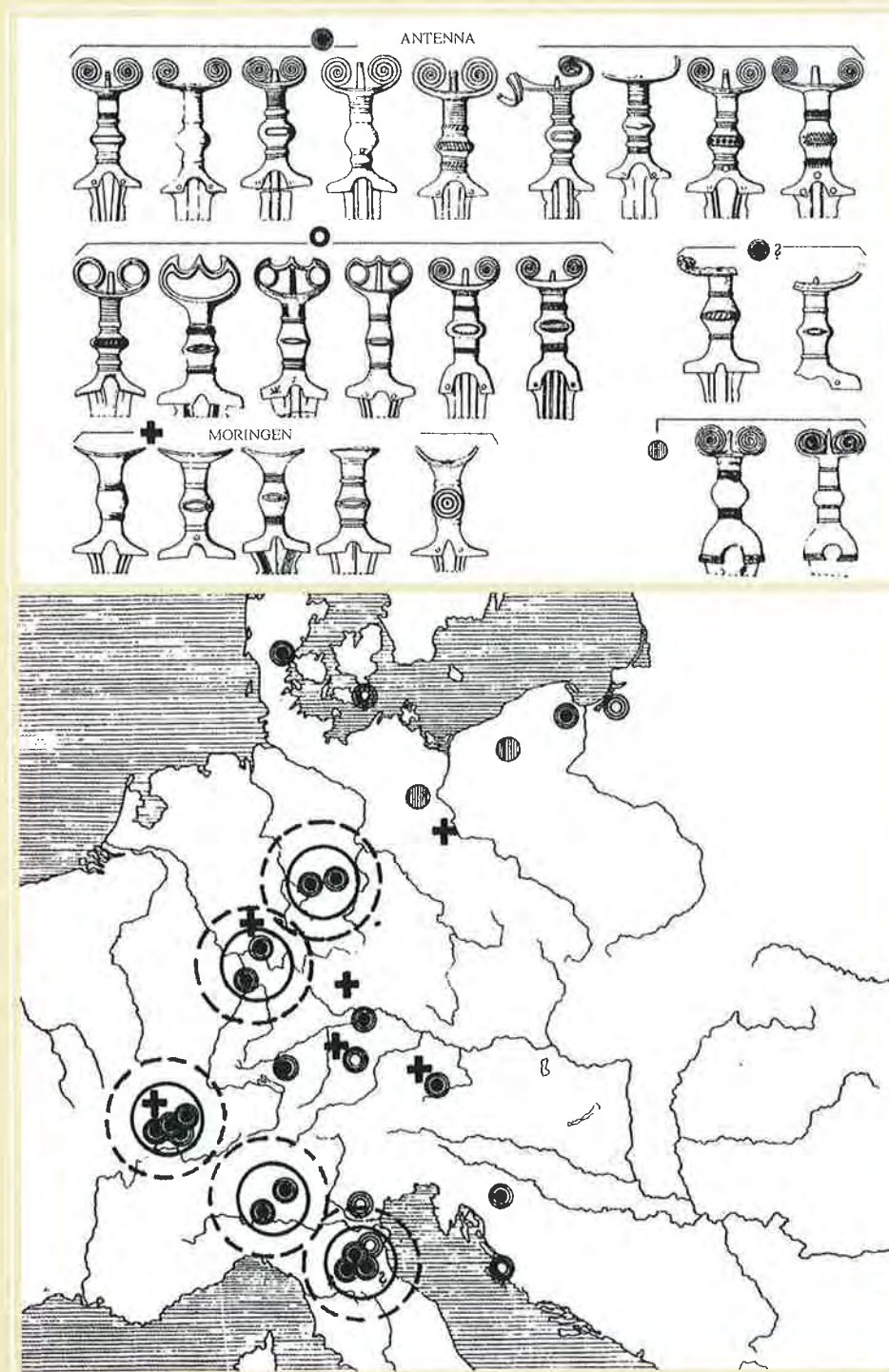
Vad symboliserar då skeppet? Tolkningarna har varit många under årens lopp, men en enande uppfattning är att det är en religiös symbol för den dödes resa till dödsriket (Artelius 1994:46, Widholm 1998:148). En annan allmänt vedertagen och

historiskt belagd skeppssymbolism är att farkosterna ansågs transportera solen och månen över himlavalvet och således var viktiga komponenter i bronsålderns sol- och vattenkult (Cooper 1978:152, Artelius 1994:45). Skeppssymbolen återfinns även i många gravar utan skeppssättningar, men då istället i form av ristningar på föremål (framförallt rakknivar) och på lösa block och stenar (Artelius 1996:15ff, 33ff). Ett halländskt exempel på det sistnämnda är den så kallade Tjårbystenen, vilken återfanns i en gravhög vid Tjårbý i Grimeton socken i slutet av 1800-talet. Ristningen kan ses som ett exempel på det ovan nämnda fenomenet med skeppet som transportör av himlakroppar. På den klotformade stenen finns en ristning av ett skepp som bår upp ett hjulkors – symbolen för såväl solen som evigt liv (Arbman 1954:111f). Det finns tecken på att synen på döden och livet efter döden förändras i mitten av äldre bronsålder. Artelius påpekar att stenskeppen introduceras under period III, samtidigt som den redan introducerade seden med likbränning slår igenom mer eller mindre totalt. Synen på skeppet som den dödes farkost till dödsriket passar väl överens med kremeringstraditionens symbolik, vilken också innefattar en ny syn på själens frigörelse från kroppen och vidare resa till "andra sidan" (Artelius 1994:54). I sammanhanget bör dock nämnas att ristade skepp i gravar förekommer tidigare än så, exempelvis på de ristade hållarna i den ståndigt omdebatterade Kiviksgraven, vilken av allt att döma kan härledas till period II (se exempelvis Nordén 1926:46ff, Kristiansen och Larsen 2005:186ff).

Speglingar av kulturella kontakter och influenser

Östersjöområdets tradition med skeppssättningar uppstår liksom "från ingenstans" under slutet av period IV (omkring 1000-900 BC). Kronologiska föregångare saknas helt i området, vilket har föranlett tolkningar om att traditionen rimligen bör böttna i mer långväga influenser utifrån (Artelius 1996:64f). En vägledande signal till varifrån dessa influenser kan ha kommit är de gotländska husurnor som uteslutande påträffats i skeppssättningar (Hernek 1994:19). Seden med målade gravkårl/benbehållare som liknar ett hus med dörr och tak har sitt ursprung i Norditalien, i den etruskiska Villanovakultur som är känd från och med 1000-talet BC (Skjöldebrand 1995:35). Kristiansen (1998:235) anar ett tydligt samband mellan den vidsträckta bårnstenshandeln och spridningen av husurnetraditionen som startar under period V.

En annan tradition som introducerades hand i hand med husurnorna var bronsminiaturerna, vanligtvis spjut och svård liknande det antennsvård som fanns i centralgraven i Lugnaro.

Figur 14. Viktiga centralplatser i Europa baserat på spridningen av Antennsvård. Ur Kristiansen 1998:164
Important central places in Europe based on the distribution of antenna swords. From Kristiansen 1998:164.

Antennsvärd fungerade vid denna tid som prestigeföremål från Norditalien och vidare upp till Nordeuropa. Trots den stora nordsydliga utbredningen är det endast inom ett fåtal områden de återfinns koncentrerat, platser som representerar dåtidens kulturella och politiska centra (Kristiansen a.a.:164). Enstaka exemplar letade sig via väl utbredda kontaktnät till våra breddgrader, men det finns även ett antal exempel på lokaltillverkade mer eller mindre lyckade efterapningar, varav vissa är miniatyrer. Den säregnet utformade dolken/miniatyrsvärdet i centralgraven i Lugnaro kan tveklöst föras till denna grupp. Som tidigare nämnt återfinns antenndekorationen i Norden under denna tid också på eneggade knivar med krumt blad (Badou 1960:12, 28, Montelius 1917:52, 55). Med stor sannolikhet kan kniven i sekundärgraven i Lugnaro föras till denna grupp. Gemensamt för bronserna i Lugnaro är alltså dels deras mer eller mindre tydliga influens av samtida syd- och centraleuropeiska prestige-

Figur 15. Det öppnade kärlet med tyg ovanpå de brända benen. Fotograf okänd, ur läns museet Varbergs samlingar (jfr även fig 6 a).

Fig. 15. The opened vessel with cloth on top of the cremated bones. Photographer unknown, from the collections of the County Museum in Varberg (cf. also fig 6a).

svärd, men även deras uppenbart fria/naiva utformning. Antagligen har den lokale bronsgjutaren aldrig sett något riktigt antennsvärd, utan enbart fått det beskrivet för sig. Dolken/miniatyrsvärdet och kniven i Lugnaro verkar vara utformade efter eget huvud (det finns inga kända paralleller till någon av dem) och man kan miss-tänka att båda är tillverkade av samma person.

Låt mig nu dra er till minnes att urnan i centralgraven i Lugnaro hade draperats med tyg och kanske även skinn innan den ställdes ned i gravrummet. I detta sammanhang är det intressant att finna att seden att linda in gravurnan i linne är något som kännetecknar flera furstliga begravningar ("princely burials") runt om i Europa vid den här tiden (Kristiansen 1998:170, 178, Thrane 1998:127ff). Ett närbeläget praktexempel är den monumentala gravhögen Lusehøj på sydvästra Fyn, den rikaste period V-graven norr om baltiska havet (södra delen av Östersjön), där gravkärlet – ett bronskärl av yppersta kvalitet importerat från Sydeuropa – var draperat i linnetyg och en oxhud. Kärlets exakta tillverkningsort är inte fastställt, men dess bronslock finner sin enda parallell i Bologna, Italien (Kristiansen a.a., Thrane a.a.). Fler paralleller med Lugnaro rörande själva gravläggningen kan noteras. Det draperade bronskärlet i Lusehøj hade, liksom i Lugnaro, ställts ned i en yttre stenkista. Inuti gravkärlet återfanns förutom brända ben och bronser även ett tyg vävt av nässlor. Tygerna i Lugnarograven var med all sannolikhet av ylle, medan varken det eventuella skinn/huden eller dess art har gått att bekräfta, men återigen finner vi alltså exempel på hur man låtit utföra en lokal variant av en kontinental tradition som var avsedd för eliten.

Något annat som verkar vara ett typiskt, om än inte genomgående, drag för dessa monumentala, furstliga gravar på sydvästra Fyn, i Holstein och Brandenburg är att gravbålet finns med under själva gravhögen. Bottnen av skeppssättningen i Lugnaro var täkt med ett centimeterdjupt lager bålsmörja, vilket även innehöll en mängd mycket små benbitar. Lagret, som var tydligt avgränsat till skeppets insida, tolkas av Arbman som rester efter likbålet, vilket alltså skulle ha bränts i det då redan uppförda skeppet (Arbman 1954:110). Tolkningen är dock inte helt solklar, då skeppets relingsstenar inte visar några spår av att ha blivit eldpåverkade. Artelius framför hypotesen att de brända benen i skeppet utgör den egentliga primärgraven, uppförd senast under period IV och att kistan utanför relingen skall ses som en senare uppförd sekundärgrav. Denna tolkning skulle också ge en förklaring till varför den döda inte placerats i skeppet (Artelius 1996:77f). Dels med tanke på hur väl stenkistan inkorporerats i själva skeppskonstruktionen och dels med tanke på att undersökningsrapporten tydligt poängterar att gravhögens inre var helt fritt från

störningar och sekundära nedgrävningar är detta dock en tolkning jag inte ställer mig bakom, om man inte väljer att se "sekundärgraven" som anlagd samtidigt med primärgraven. I sammanhanget kan också nämnas att den samtida, skeppsformade stensättningen under ett röse vid Tofta högar, Hovs socken i Skåne inte heller innehöll någon grav. I stället hade den förmodade primärgraven anlagts utanför skeppets östra långsida. Gravläggningarna utanför relingarna föranleder Burenhult att föreslå att dessa skepps primära funktion inte varit att föra de döda till dödsriket utan att markera de dödas status och sociala position. Kanske var det dessa personer som kontrollerade områdets långväga (vattenburna) handelskontakter, kanske var de själva betydande resenärer/sjöfarare eller skeppsbyggare? (Burenhult 2000:76, 81ff).

Ytterligare ett närliggande exempel bör nämnas. I det stora stenskeppet i Slättaröd, Västra Karups socken i Skåne återfanns under den inre stenpackningen ett stort lager eller en grund grop med brända ben och kol, vilket tolkades som anläggningens primärgrav. Inget direkt daterande material påträffades, men Strömberg härleder skeppet till yngre bronsålder, förslagsvis så sent som period VI (Strömberg 1961:84ff). Om bålmörjan i Lugnaroskeppet verkligen utgör platsen för likbålet är detta mycket ovanligt ur västsvensk synvinkel och vi måste alltså närma oss Danmarks och kontinentens samtida furstliga gravar för att finna paralleller.

Den yngre bronsålderns slutfas

För att få ytterligare förståelse för varför Lugnarohögen anlades där och då och fick den utformning den fick bör vi ta en titt på situationen i Västsverige under bronsålderns sista århundraden i allmänhet. Följande beskrivning av situationen är av tids- och utrymmesskäl skisserad i grova drag, men är ändå en nödvändig rekapitulation.

Antalet bronsfynd i Skandinavien ökar märkbart under period V, vilket vid en första anblick kan misstolkas som tecken på goda tider och ökad tillgång på brons. Samtidigt sker dock en närmast explosiv ökning av offernedläggelser i Danmark och södra Sverige, däribland Halland. Larsson menar att denna kraftigt förhöjda offerintensitet sannolikt är en följd av politisk och social instabilitet under denna tid. Bronsålderssamhället beskrivs av Larsson som en maktstruktur där vissa grupper/klasser har institutionaliserat sin överlägsenhet och cementerat olikheter som varandes något "naturligt" (Larsson 1986:174ff). Detta ledarskikts framväxt och manifesterande av sig självt under äldre bronsålder – något som visar sig i form av stor individuell rikedom i gravarna – förändrades påtagligt under yngre bronsålder då kollektivet och kollektiva handlingar i stället sätts i förgrunden och individuella gravgåvor minskar i takt med de intensifierade offernedläggelserna. Såväl kollektiv

som kollektiva handlingar har dock fortsatt styras av detta cementerade ledarskikt (Magnusson Staaf 2003:314). I en liknande struktur är det just i perioder av instabilitet som makten behöver manifesteras ytterligare – de offentliga/kollektiva offerritualerna ledda av samhällets världsliga och religiösa elit intensifieras. Kristiansen menar dock att dessa komplexa ritualer satte gränser. Samtidigt som de tjänade till att bevara bilden av bronsålderssamhällets eviga, orubbliga hierarki innebar de också ett hinder för vidare utveckling (Kristiansen 1998:306). Som en förklaring till varför just bronsföremål offrades har Helms beskrivit kulturens kosmologi i en horisontell och en vertikal axel, där ledarskapets starka band med det avlägsna – det okända/världen utanför – var avgörande för deras makt. Kontakter med gudavärlden (vertikalt avlägsen) och yttre handelspartners (horisontellt/geografiskt avlägsna) var av lika laddad dignitet, vilket uttrycktes i användandet av exotiska importföremål ämnade åt gudarna (Helms 1993:81).

Om vi fokuserar närmare på de halländska förhållandena finner vi fler tecken på ökad maktmanifestation i form av ett vidmakthållet – och kanske rentav ökat – uppförande av gravhögar under yngre bronsålder (Andersson 1999:9ff). Ett annat tecken är de ovan nämnda ökade offernedläggelserna. Vi kan även spåra åtminstone en viktig bakomliggande parameter till den ledande klassens behov till ökad kontakt med gudavärlden. Den omfattande avskogningen, uppodlingen och betet inom den syd- och mellanhalländska slättbygden och dess inre backlandskap verkar vid det här laget ställvis ha förött landskapet och antagligen därmed även försvårat brukning och minskat avkastning på de ogödslade åkrarna. Viklund har inom det arkeologiska projektet "Landskap i förändring" – inför bygget av en dubbelspång järnväg i Falkenbergs kommun – noterat en utarmning av åkermarkerna under den yngre bronsålderns senare del (Viklund 2004:65). Ungefärligt samtida intensiv röjning och öppning av landskapet är belagd exempelvis i Skåne cirka 1000-800 BC och på Östgötaslätten kring 700-600 BC (Welinder 1998:189, 193), men effekten av dylika röjningar i Halland kan förmodas ha inneburit avsevärda problem inom de halländska lättflyktiga sandjordarna. På boplatsten i Tröingeberg öster om Falkenberg (RAÄ 127 Vinbergs socken) gav intensiv skogsavverkning upphov till omfattande jorderosion (Johansson & Wranning 2002:83, Påsse 2002:153). På samma sätt har jorderosion till följd av röjning under yngre bronsålder noterats i det böljande backlandskapet kring Sofieberg omedelbart öster om Halmstad (Toreld 2001). Ytterligare ett exempel på den rådande situationen finner vi i gravhögen RAÄ 64, Snöstorps socken. Högen som uppfördes under period V var anlagd på ett 0,2 meter djupt flygsandslager med obetydlig myllinblandning. Att detta verkligen motsvarar

närområdets dåvarande karaktär står än mera klart då vi finner att högen hunnit bli övertäckt av ett decimetertjockt flygsandslager innan den byggdes på under period VI (Lundborg 1972:67f, 73f). Till detta skall läggas den generella situationen med allt högre vattenstånd i landets sjöar under perioden 900-600 BC, till en följd av kallare klimat. Avdunstningen minskade, den årliga nederbörden tilltog och den ökade humiditeten medförde att marken blev näringsfattigare och surare (Welinder 1998:25, Pedersen & Widgren 1998:250, Lagerås & Regnell 1999:272f). En liknande utveckling går att följa över hela nordvästra Europa under yngre bronsålder, då vi finner oro i hela den ekologiska balansen i form av sämre produktivitet och avkastning på såväl de öppna betesmarkerna som på åkrarna, vilket senare ledde till ett förändrat, mera koncentrerat bosättningsmönster med tätare bebyggelse, mindre hus och framväxten av *celtic fields* (Kristiansen 1998:306).

Den nordiska bronsålderskulturen börjar brytas upp kring år 700 BC (Kristiansen 1998:68f). Under det sjunde och sjätte århundradet BC börjar de central- och mellaneuropeiska keltiska folkgrupperna alltmer vända blickarna mot handel med Medelhavskulturerna, vilka kunde erbjuda varor som vin, dryckesattiraljer och textilier i utbyte mot metall, salt, bärnsten, pälsverk och slavar. Centraleuropa blev en beroende periferi till medelhavets centrum och urbana samhällen, medan norra Tyskland, Polen och Skandinavien förlorade sin betydelse som handelspartners. Under Hallstatt C upphörde slutligen de nu fåtaliga importerna (Jensen 1997:217ff, Solberg 2000:33f). Således anar vi en kombination av en rad yttre och inre faktorer (strypt handel/försämrad kontakt med yttre världsliga samfund och sämre klimatbetingelser/försämrad kontakt med och kontroll över naturen och gudavärlden) vilka satte hela samhällets kosmologi i gungning och som oundvikligen innebar att den halländska bronsålderskulturen successivt avklingande. I takt med försämrade klimatförhållanden, utarmade jordar och därmed minskande avkastning bör tilltron till ett förmodat gudomligt förankrat ledarskap ha minskat avsevärt, och med strypt tillgång till det brons och de yttre kontakter som legitimerat och manifesterat deras ställning bör bronsålderssamhället som vi känner det ovillkorligen ha luckrats upp och successivt upphört.

Lugnarohögens tillkomst – ett tolkningsförslag

Lugnarohögen anläggs alltså i inledningen av bronsålderns slutskede, när det nordiska bronsålderssamhället av allt att döma redan hade börjat knaka i fogarna. Personerna som lät uppföra graven har varit extra måna om att skapa en pampig manifestation över den döda och över sig själva och sin egen rangställning i samhället, i

syfte att vidmakthålla denna position. I ett sådant läge var det dels viktigt att knyta an till förfäderskulten och kulturens åldriga traditioner, men även att visa upp sina goda kontakter med yttrevärldens elit och de nya influenser som kom därifrån. Den döda kvinnan begravdes därför i (eller snarare invid) ett skepp av minst tre anledningar:

1: Det är inte omöjligt att den muntliga traditionen/det kollektiva minnet om stenskeppet i den närbelägna, omkring 200-400 år äldre Kungshögen levde kvar. Kungshögen var närområdets största, mest exponerat belägna grav och återfanns blott en dryg kilometer från Lugnarö. Att återanvända denna speciella typ av gravläggning bör alltså ha varit ett rimligt sätt att knyta an till områdets stora anfäder.

2: Traditionen med skeppssättningar fick vid denna tid ett uppsving i hela Östersjöområdet och vidare upp på södra västkusten. Widholm menar att skeppssättningar har en djupare innebörd än konventionell förfäderskult och att de endast anlades som gravar över personer med särskild rituell status (Widholm 1998:148). Att knyta an till detta "mode" indikerar tydligt att man var i fas med tidens rådande ideal/influenser och att den döda i Lugnarö hade en särställd position i samhället. Valet att i södra Halland och nordvästra Skåne – till skillnad från exempelvis på Gotland – bygga högar över skeppen, knöt återigen an till gångna tiders (och samtida lokala) traditioner i denna Sveriges gravhögstätaste region. Lugnarohögen blev med andra ord en kombination av gamla och nya formspråk.

3: Skeppet kan mycket väl ha haft ett religiöst och symboliskt syfte att föra den döda till dödsriket, men vi kan inte heller bortse från att det troligen även fungerade som en markör för den dödas goda, långväga kontakter med yttrevärlden. Dessa två roller – den jordiska/ekonomiska/sociala och överjordiska/religiösa – är förmodligen så tätt sammanlänkade att de varken kan eller bör särskiljas. Då ledarskiktets maktposition byggde på goda kontakter med såväl den avlägsna gudavärlden som den avlägsna yttrevärlden var båda dessa relationer lika viktiga att manifestera i graven.

Det har i äldre material många gånger förmodats att importerade bronser nådde våra breddgrader via många mellanhänder. Under senare år har denna uppfattning dock kommit att revideras allt mer när vikten och förekomsten av långa resor och långväga direkta kontakter har allt mer kommit att poängteras. Ett föremål som forslas via många mellanhänder torde rimligen under resans gång mista sin ursprungliga inneboende symbolik, men då man gång på gång finner att samma föremålstyper brukats på likvärdiga sätt över mycket stora områden står det klar att även kunskapen om föremålets syfte och innebörd följt med på resan. I fallet Lugnarö är det än tydligare att vetenskapen om nya tiders procedurer och traditioner har färdats

hit och anammats, medan de erforderliga attributen har saknats och därmed tvingats tillverkas lokalt. Antennsvärdsminiatyren, den i tyg (och skinn) insvepta urnan och resterna efter likbålet i graven är alla starka signaler på att man strävat efter att återskapa samtidens furstliga gravar på kontinenten, medan skeppet i sig visar tydliga band till den samtida Östersjövärlden.

Figur 16. Från utgrävningen. Ludvig Nobel, Victor Ewald, Folke Hansen och en av de två medarbetarna. Notera profilen bakom männen. Fotograf okänd. Ur Läns museet Halmstads samlingar.

Fig. 16. From the excavation. Ludvig Nobel, Victor Ewald, Folke Hansen and one of the two helpers. Note the section behind the men. Photographer unknown. From the collections of the County Museum in Halmstad.

Den skyddande ortstensmanteln som kapslade in graven har med stor sannolikhet bildats via aktiv vattenbegjutning under högens uppförande. Det är knappast troligt att man varit medveten om den kemiska process som uppstår i gravhögen vid bevattning. Snarare är det troligt att bevattningen har varit en religiöst/symboliskt laddad del i gravläggningsritualen. Möjligen var denna del av ritualen en återkoppling till äldre tiders högbyggande, möjligen skall vattnets inneboende symbolik kopplas samman med skeppet, som ju nu skulle föra den döda vidare på "dödens hav".

Jag har inte kunnat finna några exempel på att slavar eller tjänare har fått följa den döde i graven. I de monumentala furstegravarna förekommer exempel på att en eller ett par kvinnor begravts samtidigt med mannen, men i dessa fall har alla fått egna gravkärler och gravgåvor. Den kraftigt byggde mannen vars brända kvarlevor lagts i kistan men utanför urnan i Lugnaro framstår således fortfarande som ett unikum. Här kan det dock vara på sin plats med en brasklapp. Med tanke på att den osteologiska analysen av gravarna av någon anledning inte utfördes förrän tjugosex år efter undersökningen och att dessa ben då verkar ha försvunnit kan vi inte ens vara helt säkra på att Ewalds och Hansens preliminära tolkning om en kraftigt byggd man utanför gravurnan verkligen stämmer. Med tanke på hur illa skadad Lugnarohögen var innan undersökningen påbörjades vet vi inte heller om det har funnit fler sekundärgravar än de två undersökta. Ur dateringssynpunkt och med tanke på bronsknivens lokal tillverkade karaktär är det dock inte omöjligt att åtminstone den åldrade mannen i den sekundärt anlagda urnegraven har haft direkta band till personerna – eller i alla fall till den unga kvinnan – i centralgraven. Kanske var han en make eller en son, kanske var det rentav han som i sin ungdom lät uppföra det ståtliga stenskeppet och den gravhögen som nu fått ett andra liv i och med undersökningen och rekonstruktionen för snart åttio år sedan? Även om den ursprungliga intentionen och symboliken med skeppet och dess destination för evigt är höljt i dunkel fortsätter det efter en snart tretusenårig färd i tid att fascinera sina betraktare i Lugnarohögen.

Varmt tack till Lennart Lundborg för allt tillhandahållet material, manusgranskning och många, långa och spännande samtal. Tack även till Ingrid Nilsson, Föreningen gamla Laholm för flera bra tips, Eva Berntsson Melin och Arne Persson läns museet Varberg samt Andreas Johansson och Johan Dahnberg, läns museet Halmstad för engagerad hjälp med jakt på bilder, kyrkoherde Lars Wängdahl i Båstad för kompletterande uppgifter om Viktor Ewald, samt till Monica Bülow Björk, Landsantikvarien för scanning och bildbearbetning.

Referenser

- Andersson, A. 1993. Osteologisk analys. Fornlämning RAÄ 30 och 29, Fyllinge 2¹⁵, Snöstorps socken Halland. Arkivrapport
- Andersson, M. 1999. Högens betydelse som socialt och religiöst monument – En studie över gravhögar från yngre bronsålder i nordvästra Skåne och södra Halland. I: Olausson, M (Red.). *Spiralens öga. Tjugo artiklar kring aktuell bronsåldersforskning*. Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar. Skrifter Nr 25. Stockholm
- Arbman, H. 1954. Hallands forntid. Hallands historia. *Från äldsta tid till freden i Brömsebro* 1645. Halmstad
- Arne, T. J. 1930. Viktor Evald. *Fornvännen. Meddelanden från K. Vitterhets Historie och Antikvitets akademien*. Årgång 25. Stockholm
- Artelius, T. 1994. "Alla behöver en båt". *Stenskepp och storbög*. Riksantikvarieämbetet. Arkeologiska undersökningar. Skrifter No 5. Kungsbacka
- Artelius, T. 1996. *Långfärd och återkomst – skeppet i bronsålderns gravar*. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska Undersökningar. Skrifter No 17. Kungsbacka
- Artelius, T. 1999. Från sorg till saga – Människors handlingar vid en halländsk gravhög. I: Olausson, M (Red.). *Spiralens öga. Tjugo artiklar kring aktuell bronsåldersforskning*. Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar. Skrifter Nr 25. Stockholm
- Badou, E. 1960. *Die regionale und chronologische Einteilung der jüngeren Bronzezeit im Nordischen Kreis*. Acta Universitatis Stockholmiensis. Studies in North-European Archaeology, 1. Stockholm
- Boye, W. 1872. *Ättehögar i södra Halland*. Hallands Fornminnesförenings Årsskrift 1869. Halmstad
- Breuning-Madsen, H., Kähler Holst, M. 1995. Genesis of Iron Pans in Bronze Age Mounds in Denmark. *Journal of Danish Archaeology*, volume 11, 1992-93. Odense University Press
- Burenhult, G. 2000. *Arkeologi i Norden*, 2. Stockholm
- Carlie, L. 1996. Arkeologen Wilhelm Boye och undersökningarna i Hasslöv, 1868-69. I: Rosengren, E. (red.) *Bilder av halländsk arkeologi – en bok tillägnad Lennart Lundborg*. Utskrift 5. Stiftelsen Hallands läns museer, Uppdragsverksamheten. Halmstad
- Cooper, J. C. 1978. *An Illustrated Encyclopaedia of Traditional Symbols*. London
- Ewald, V. 1925. *Från Sydhallands forntid*. Laholm
- Ewald, V. 1926. *Sydhalländska fornminnen*. Laholm
- Ewald, V. 1927. Minnen från Sydhallands forntid. *Vår Bygd* 1927. Hallands hembygdsförbund. Varberg
- Ewald, V. 1928. *Fasta fornminnen i Höks härad*. Laholm
- Ewald, V. 1929. *Fornlämningar i Höks härad*. Laholm
- Hansen, F. 1927. *Bronsåldersgraven vid Lugnaro i Hasslövs socken Halland*. Svenska fornminnesplatser. Vägledningar utgivna genom Kungl. Vitt. Hirs. och Antikvitets Akademien. N:o 5. Stockholm
- Helms, M. 1993. *Craft and the Kingly Ideal. Art, Trade and Power*. University of Texas Press. Austin
- Hernek, R. 1994. Skeppsformiga gravar från äldre bronsålder – utbredning, form och utveckling. *Stenskepp och storbög*. Riksantikvarieämbetet. Arkeologiska undersökningar. Skrifter No 5. Kungsbacka
- Jensen, J. 1997. *Fra Bronze- til Jernalder. En kronologisk undersøgelse*. Nordiske Fortidsminder, Serie B, Bind 15. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab. København
- Johansson, N. & Wranning, P. 2002. Tröingebergsboplatsen, område B, arkeologisk undersökning 1998. I: Johansson, N. m fl. (Red.). *Landskap i förändring, volym 4*. Teknisk rapport från de arkeologiska undersökningarna av RAÄ 127:1-2 och fastigheten Tröinge 4:9, Vinbergs socken, Halland. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer. Halmstad
- Jonsson, R. 1972. Osteologisk analys – av brandgravsmaterial från bronsåldershögar och bronsåldersgravar i södra Halland. *Undersökningar av bronsåldershögar och bronsåldersgravar i södra Halland. Höks, Tönnersjö och Halmstad härader under åren 1854-1970*. Hallands Museum 2. Halmstad
- Kristiansen, K. 1998. *Europe Before History*. Cambridge University Press. Cambridge
- Kristiansen, K., Larsson, T.B. 2005. *The Rise Of The Bronze Age Society. Travels, Transmissions and Transformations*. Cambridge University Press. 2005
- Lagerqvist, L. O., Nathorst-Böös, E. 1997. *Vad kostade det? Priser och löner från medeltid till våra dagar*. Stockholm
- Lagerås, P., Regnell, M. 1999. Agrar förändring under sydsvensk bronsålder – En diskussion om skenbara samband och olösta gåtor. I: Olausson, M (Red.). *Spiralens öga. Tjugo artiklar kring aktuell bronsåldersforskning*. Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar. Skrifter Nr 25. Stockholm
- Larsson, T. B. 1986. *The Bronze Age Metalwork in Southern Sweden. Aspects of Social and Spatial Organization 1800-500 B.C*. Archaeology and Environment 6. University of Umeå, Department of Archaeology. Umeå
- Lundborg, L. 1968. Gånggriften i Tolarp, Snöstorps socken, felrestaurerad? *Halland, årgång 51*. Halmstad
- Lundborg, L. 1969. Kyrkoherde Victor Ewald som arkeolog. Till 100-årsminnet av hans födelse. *Halland, årgång 52*. Halmstad
- Lundborg, L. 1972. *Undersökningar av bronsåldershögar och bronsåldersgravar i södra Halland. Höks, Tönnersjö och Halmstad härader under åren 1854-1970*. Hallands Museum 2. Halmstad
- Lundborg, L. 1998. Tidigt exempel på kulturturism. *I Halland*, nr 2, 1998.
- Lundborg, L. 2000a. *Lugnarohögen – Hur den kom att restaureras och göras till ett museum*. Länsstyrelsen i Hallands län. Halmstad

- Lundborg, L. 2000b. Mysteriet med benen i Lugnarohögen. *Laholms Tidning*, 24 juli, 2000.
- Magnusson Staaf, B. 2003. Places in Our Minds. Transformation and Tradition in Early Iron Age Settlements. I: Larsson, L. & Hårdh, B. (Red.). *Centrality – Regionality. The Social Structure of Southern Sweden During the Iron Age*. Uppåkrastudier 7. Acta Archaeologica Lundensia Series In 8°, No. 40. Lund
- Michaelsen, K. K. 2002. *Danmarks oldtid*. Politiken Förlag. København
- Montelius, O. 1917. *Minnen från vår forntid*. Stockholm
- Nicklasson, P. 1999. I Arnes fotspår i Veinge. I: Rosengren, E. (red.) *Utskrift 6.*, Uppdragsverksamheten. Halmstad.
- Nordén, A. 1926. Kiviksgraven och andra fornminnen i Kivikstrakten. *Svenska fornminnesplatser. Vägledning*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Stockholm
- Pedersen, E. A., & Widgren, M. 1998. Järnålder. 500 f.Kr.-1000 e.Kr. *Det svenska jordbrukets historia. Jordbrukets första femtusen år*
- Påsse, T. 2002. Geologisk beskrivning av lagerföljden vid område A och C, Tröinge 2:59 (Bengtsgård), Vinbergs socken. I: Johanson, Streiffert, Wranning (red.). *Landskap i förändring, volym 4. Teknisk rapport från de arkeologiska undersökningarna av RAÄ 127:1-2 och fastigheten Tröinge 4:9, Vinbergs socken, Halland*. Landsantikvarien, Halmstad/Riksantikvarieämbetet, Kungsbacka. Göteborg
- Skjöldebrand, M. 1995. Medelhavsvärlden och Europa under bronsålder. I: Kaliff, A. (Red.). *Skenet från det förflutna. Arkeologi och myter i en bronsåldersvärld*. Riksantikvarieämbetet, UV Linköping
- Solberg, B. 2000. *Jernalderen i Norge. Ca. 500 fKr.-1030 e.Kr*. Oslo
- Strömberg, M. 1962. Die Bronzezeitlichen Schiffssetzungen Im Norden. *Meddelanden från Lunds Universitets Historiska Museum* 1961. Lund
- Thrane, H. 1998 Princely Graves of the Late Bronze Age in the North. *Gods and Heroes of the Bronze Age. Europe at the Time of Ulysses*. 25th Council of Europe Art Exhibition.
- Thålin, L. 1967. *Undersökning av fornlämning nr 88, Vessige sn, Halland*. Hallands Museum, arkivrapport
- Toreld, C. 2001. *Halmstad, Sofieberg. Arkeologisk förundersökning 2000*. Halland, Halmstad, Halmstad 1:149, 1:158, 7:54. Uppdragsverksamheten Halmstad. Opublicerad rapport i Landsantikvariens arkiv
- Welinder, S. 1998. Neolithicum – bronsålder 3900-500 f.Kr. *Det svenska jordbrukets historia. Jordbrukets första femtusen år*
- Westergaard, B. 1987. Gravhög med skeppssättningar. *Halland, årgång 70*: s.58-70. Halmstad
- Widholm, D. 1998. *Rösen, Ristningar och Riter*. Acta Archaeologica Lundensia, Series Prima In 4° Nr 23. Lund
- Viklund, K. 2004. Hallands tidiga odling. I: Carlie, L., Ryberg, E., Streiffert, J., Wranning, P. (Red.). *Hållplatser i det förgångna. Landskap i förändring. Volym 6*, s. 225-249. Riksantikvarieämbetet/Landsantikvarien

Wranning, P. 2004. Den döde i Biskopstorp – en flatmarksgrav från yngre bronsålder. *Fragment ur det förflutna. Länsantikvariens årsredogörelse 2003*, s. 6-11. Länsstyrelsens meddelandeserie 2004:33. Länsstyrelsen Halland – Kulturmiljöenheten. Halmstad

Jenny Nord Landscape as Heritage; The Bjäre peninsula
Tore Artelius Mannen som hade fel men gjorde rätt
Magnus Svensson Neolitikum i Halland – en forskningsöversikt
Magnus Svensson Neolitiskt gravskick med exempel från Halland
Per Wranning Lugnarohögen – en grav med dubbel historia
Christina Toreld Vem ligger begravd i stensättningen vid Nyarpssjön?
Lennart Carlie Järnåldersdösar i Finnveden

Kulturmiljö Halland, Bastionsgatan 3, 302 43 Halmstad
035-19 26 00 kansli@kulturmiljohalland.se